

דמוקרטיה תקשורת ופוליטיקה בבית המשפט העליון: גבולות חופש הביטוי של פלסטינים בישראל בתקופת האינתיפאדה השנייה

ד"ר יובל קרניאל

סדרת אגרתא

במסגרת סדרת פרסומים זו של המכון מתפרסמות מספר פעמים בשנה עבודות מחקר בתחום התקשורת, החברה והפוליטיקה. עבודות אלה הן פרי מחקרים שנערכו במסגרת המכון או מטעמו. כמו כן יוצאים מאמרים שראו כבר אור בעיתונות המקצועית בתחום התקשורת בשפות זרות, כדי להביאם לידיעת הקהל הישראלי הרלבנטי, בנוסף לאקדמיה גם לציבור הפרופסיונלי והפוליטי וכן למתעניינים בתחומים אלה בקרב הציבור הרחב.

מכון חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה החל לפעול בתחילת שנת הלימודים תשס"ג – אוקטובר 2002, במסגרת הפקולטה למדעי החברה באוניברסיטת תל-אביב. המכון, הנושא את שמו של הנשיא השישי של מדינת ישראל, הוקם כדי לעסוק במחקר אקדמי בזיקה, בקשר ובהשפעות ההדדיות שבין התקשורת החברה והפוליטיקה. הוא נועד לשמש מקום מפגש של אקדמאים, חוקרים, עיתונאים, יוצרים, מבקרים חברתיים וקובעי מדיניות, השותפים להכרה בדבר המשמעות החברתית העמוקה שיש לתקשורת בימינו על החברה הפוליטיקה והתרבות ומבקשים ללמוד אותה, להבינה ולטייב אותה. ביסוד פעילותו עומדת ההכרה, כי מערכת תקשורת חופשית, יעילה ופרופסיונלית, הנהנית מאמון ציבורי, היא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה בריאה ואפקטיבית. דווקא התנאים של אילוצים ביטחוניים בהם מצוייה ישראל, חופש הביטוי והזכות לדעת אינם מותרות אלא מהווים תנאי הכרחי לקיומה של הדמוקרטיה. המכון יזום ועורך מחקרים בתחום הזיקה שבין התקשורת לבין החברה והפוליטיקה, מקיים כנסים מדעיים בנושאים אלה ומשתף פעולה עם מכוני מחקר דומים בעולם. במסגרת זו מפרסם המכון מחקרים ופרסומים אחרים בכדי להשפיע על מקבלי החלטות. תחום פעולה שני של המכון הוא בקרב הקהילה הפרופסיונלית של עיתונאים ואנשי תקשורת, במטרה להגיע להבנה עמוקה יותר של בעיות הפרופסיה והזיקה שלה לדמוקרטיה. כמו כן עורך המכון ימי עיון, יזום דיונים ובירורים מקצועיים ומפגשים בינלאומיים של עורכים ועיתונאים. תחום פעולה שלישי של המכון מיועד לקהל הרחב ותכליתו לטפח אוריינות תקשורת: להגביר את הבנת התקשורת ודרכי פעולתה ולפתח מודעות ציבורית לחשיבות חופש העיתונות וזכות הציבור לדעת, לעודד את הקריאה הביקורתית של התקשורת ואת המעקב הביקורתי כלפיה.

הוועד המנהל של המכון:

פרופ' איתמר רבינוביץ
פרופ' שמעון ינקלביץ
פרופ' אינה וינר
גב' אורה הרצוג
ח"כ יצחק הרצוג
תא"ל מיכאל הרצוג

הוועדה אקדמית של המכון:

פרופ' אינה וינר
פרופ' חיים חזן
פרופ' תמר כתיאל
פרופ' אהרון קליימן
פרופ' דפנה למיש
פרופ' עמוס שפירא

ראש המכון:

פרופ' יורם פרי

**דמוקרטיה תקשורת ופוליטיקה בבית המשפט העליון:
גבולות חופש הביטוי של פלסטינים בישראל
בתקופת האינתיפאדה השנייה**

ד"ר יובל קרניאל

חוברת מס' 4 | פברואר 2006

המחבר

ד"ר יובל קרניאל הוא עורך דין ומרצה בכיר בבית הספר לתקשורת ובית הספר למשפטים במסלול האקדמי המכללה למינהל. מנהל (משותף) של התכנית המשולבת למשפטים ותקשורת. יו"ר ועדת תקשורת של לשכת עורכי הדין.

y.karniel@shibolet.com

תודות

תודה מקרב לב לפרופ' דב שנוער, פרופ' גדי ברזילי, פרופ' יורם פרי ולגב' לינדה ריסזוליצקי על העזרה, התמיכה והעצות הטובות. תודה לפרופ' דן כספי ושולמית לרון, העורכים ומנהלים את פרוייקט "תקשורת ופוליטיקה בישראל" במכון ון ליר בירושלים, על הסכמתם לפרסום המאמר בסדרת "אגרתא". נוסח מלא של המאמר יפורסם בספרם. תודה למכון הרצוג ולעו"ד עידית קירזון על העבודה המקצועית.

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

הפקולטה למדעי החברה

אוניברסיטת תל אביב

תל אביב 69978

טל. 03-6405866

פקס 03-6406545

Email: mherzog@post.tau.ac.il

www.tau.ac.il/institutes/herzog

© כל הזכויות שמורות

מכון חיים הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

אוניברסיטת תל אביב

פברואר 2006

עיצוב: יעל כפיר ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב

עיצוב השער: שמעון ריישר

תמצית

חופש הביטוי הוא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה. מאמר זה בוחן את מצבה של הדמוקרטיה הישראלית דרך בדיקת רמת חופש הביטוי הניתנת לדוברים פלסטיניים ולעמדותיהם. המחקר מתמקד בפרק זמן של כשלוש שנים וחצי ובוחן שלושה אירועים מרכזיים בתחום המאבק על חופש הביטוי. מאבקים שהגיעו להכרעת בית המשפט העליון. בחינתם של המקרים מלמדת על הכוחות, האינטרסים, הערכים, הטיעונים והמוסדות המאיימים והפוגעים בחופש הביטוי, ולעומתם גם על אלה הניצבים להגנתו ופועלים לשמירת מעמדו האיתן של חופש הביטוי בישראל, גם כאשר מדובר במתן במה לביטוי פלסטיני פוגע ומאיים. המאמר עוסק בשלושה אירועים של פגיעה בחופש הביטוי, אירועים אשר הסעירו את המדינה ואף הגיעו לדיון ולהכרעה בבית המשפט העליון. שלושת המקרים נוגעים לאיזון בין חופש הביטוי הפלסטיני לבין הגנה על הביטחון הלאומי, הסדר הציבורי ורגשות הציבור, ואלה הם:

"ג'נין ג'נין": בעקבות הקרבות שהתנהלו במחנה ג'נין ביום 3 באפריל 2002, אירועים שנהרגו בהם 23 חיילי צה"ל ו- 52 פלסטינים, צילם הבמאי הדוקומנטרי מחמד בכרי סרט שעיקרו תגובות התושבים הפלסטינים לאירועים שהתרחשו. הסרט לא מציג את הצד הישראלי של האירועים, אלא משמיע את הקול הפלשתיני בלבד, כך שאין בו תמונה מאוזנת של האירועים. הסרט הוגש לאישורה של המועצה לביקורת סרטים. המועצה, בצעד נדיר, החליטה שלא לאשר את הקרנת הסרט בישראל.

תעודות עיתונאים לאנשי תקשורת פלסטינים: בסוף שנת 2001 החליטה לשכת העיתונות הממשלתית כי החל משנת 2002 היא לא תעניק תעודות עיתונאים לאנשי תקשורת פלסטינים. עד לאותה החלטה נהגה לשכת העיתונות להנפיק באופן שגרתי תעודות עיתונאי לעיתונאים פלסטינים.

תשדירי תעמולת בחירות: בינואר 2003 התקיימה בישראל מערכת בחירות. שתיים מהמפלגות הערביות כללו בתשדירי הבחירות שלהם קטעים שבהם מופיע דגל

פלסטיין. יושב ראש ועדת הבחירות פסל את הקטעים הללו לשידור בטענה כי הבחירות הן לפרלמנט בישראל וכי ישראל "מצויה עתה במלחמה מרה ואכזרית". בכל המקרים הנדונים כאן התערב בית המשפט העליון והפך את ההחלטות של רשויות המדינה השונות, לרבות החלטת יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, שהוא עצמו מכהן כשופט בבית המשפט העליון. אלה הן החלטות אמיצות. בשעת חירום לאומית כאשר טרור קשה מכה באוטובוסים ובקניונים, נדיר לראות בית משפט המצליח לשמור על ערכים של זכויות אדם וחופש ביטוי, וכל זאת בניגוד לעמדותיהם ולרצונם של הממשלה ורשויות הביטחון, המבקשות להצר את חופש הביטוי הפלסטיני בטענה כי הפרסומים הללו מחלישים את יכולתה של המדינה להיאבק בטרור.

המאמר חושף את האסטרטגיה החכמה והמעניינת שבה נוקט בית המשפט העליון בבואו להגן על חופש הביטוי של הפלסטינים בתקופת האינתיפאדה. ברור כי החלטות אלה אינן פופולריות בישראל. בית המשפט מנמק את החלטותיו בכך שישראל חזקה ולכן יכולה וצריכה לעמוד במתקפות הפלסטיניות גם כאשר הן התקפות על רגשות הציבור באמצעות התקשורת – סרט תעודה, או תעמולת בחירות.

בית המשפט נמנע מכל גילוי של אמפתיה, הבנה או חלילה אהדה לעמדה הפלסטינית. זוהי עמדתו של האויב. ההנמקה נוגעת כל כולה לחוסן הלאומי של ישראל ויוצאת מנקודת הנחה כי אנו חזקים ולכן יכולים להתמודד גם עם תופעות כאלה.

אסטרטגיה זו ננקטת ככל הנראה על מנת לשמור על אמון הציבור הרחב בבית המשפט. אמון שבלעדיו לא יוכל גוף זה להמשיך להגן על הדמוקרטיה ועל זכויות האדם בישראל.

מבוא

חופש הביטוי הוא תנאי הכרחי לקיומה של דמוקרטיה. למעשה זהו מעין נייר לקמוס – קיומו של חופש ביטוי מעיד על חברה חופשית ודמוקרטית. היעדרו מעיד על חולשתה או על היעדרה של דמוקרטיה אמיתית.¹

חופש הביטוי זרימה חופשית של מידע משרתים את זכותו של הציבור לדעת ומאפשרים לו לממש את זכותו כריבון בחברה דמוקרטית.² חולשה או נסיגה של חופש הביטוי עלולים לסמן שקיעה ואולי אף משבר בחברה הדמוקרטית. מאידך, בחברה הנמצאת במלחמה או במשבר ניתן לצפות קשיים בהגנה על חופש הביטוי ובזכותו של הציבור לדעת.

לתקשורת בכלל, ולחופש הביטוי של מיעוטים בפרט, יש תפקיד ומקום חשובים בתהליכים המרכזיים שעוברים היום על מדינות ועל קהילות שונות בעולם. תהליכים אלה עוסקים בהפצתה של הדמוקרטיה, וכן בשינוי דמותה והתאמתה לעולם גלובלי בהקשר של עיצוב ושינוי של זהויות קולקטיביות לאומיות ואחרות, ושמירה עליהן בעידן הגלובלי.³

אמנם מחקרים רבים על משפט וחברה מציגים תמונה עגומה על יכולתם של הליכים משפטיים להביא לשינויים חברתיים מרחיקי לכת,⁴ אך במקרים לא מעטים, ואלה הנדונים כאן נמנים עמם, יש חשיבות ניכרת לסעד המשפטי המגדי המוענק, במיוחד בהקשר של הזכות לחופש ביטוי, זכות המעצבת את דמותה של החברה הדמוקרטית.

על רקע זה אנו מבקשים במאמר זה לבדוק את מצבה של הדמוקרטיה הישראלית דרך בחינת מצבו של חופש הביטוי ושל זכות הציבור לדעת בכלל, ודרך מצבו של חופש הביטוי לדוברים פלסטינים ולעמדותיהם, בפרט. החברה הישראלית נמצאת במשבר מאז פרוץ האינתיפאדה השנייה באוקטובר 2000. זוהי התקוממות חוזרת של הפלסטינים הנמצאים בשטחים שנכבשו על ידי ישראל בשנת 1967. התקוממות זו איימה לחדור באוקטובר 2000 אל תוך החברה הישראלית⁵ שבה למעלה ממיליון ערבים פלסטינים, אזרחי המדינה ותושביה⁶. המלחמה שפרצה באוקטובר 2000 בין הפלסטינים לישראל נמשכת עד ימים אלה. במהלך התקופה התנהלה, לתקופה קצרה, גם מלחמת המפרץ השנייה, שהשפיעה גם היא על החברה הישראלית, עקב תחושת פוטנציאל האיום מכיוון עיראק.

תחושת האיום והחרדה שמלווה את אזרחי המדינה בתקופה זו משפיעה גם על התקשורת הישראלית⁷ וגם על הלגיטימיות של מתן ביטוי לעמדות ולדעות של הציבור הפלסטיני. ביטוי זה, שאנו מכנים אותו כאן "הביטוי הפלסטיני", מעורר בשנים אלה התנגדות רחבה וחרیפה בציבור הישראלי.

לאמצעי התקשורת השונים יש כמה תפקידים במפגש המרתק והסוער בין זהות לדמוקרטיה. תפקידים אלה כוללים ביטוי של סמלים וריטואליים המבטאים זהות ושיקוף של סמלים אלה, ייצוג של נרטיבים וכמובן השתתפות בתהליכים של דמוקרטיזציה.⁸ בתקופה של קונפליקט חריף בין יהודים לפלסטינים, כמו באינתיפאדת אל אקצה, עמדו אמצעי התקשורת וערכי חופש הביטוי בישראל במבחנים קשים כאשר אזרחים פלסטינים ניסו להשתמש באמצעי התקשורת השונים באופן ישיר וייצג את עמדותיהם, עמדות שעמדו בסתירה חריפה לקונצנזוס היהודי-ישראלי בכל הנוגע לסכסוך.

מטרת המאמר היא לנסות להעריך את מצבו ועצמתו של חופש הביטוי בישראל באחת התקופות הקשות בתולדות המדינה, וכן לבחון מאין באים האיומים על חופש הביטוי ומהם הכוחות והמוסדות המסוגלים להגן על ערך זה, החיוני כל כך לקיומה של חברה דמוקרטית וחופשית בישראל.

המחקר עוסק בתקופה של כשלוש שנים וחצי, ומתמקד בבדיקה של כמה אירועים מרכזיים בתחום המאבק על חופש הביטוי – מאבקים שהגיעו להכרעה של בית המשפט העליון. מקרים אלה מהווים מקרי מבחן המשקפים את המקום שתופס הערך חופש הביטוי לעומת ערכים ואינטרסים אחרים, ולעומת הגורמים המאיימים עליו.

בחינתם של המקרים מלמדת גם על הכוחות, האינטרסים, הערכים, הטיעונים והמוסדות המאיימים ופוגעים בחופש הביטוי, ולעומתם גם על אלה הניצבים להגנת ערך זה ופועלים לשמירת מעמדו האיתן של חופש הביטוי במשפט הישראלי, וזאת גם כאשר מדובר במתן במה לביטוי פלסטיני פוגע ומאיים.

רקע - ההיסטוריה של חופש הביטוי בישראל

חופש הביטוי הוא מעקרונות היסוד של המשטר הדמוקרטי הישראלי. חופש הביטוי מהווה בסיס הכרחי לקיומן של כל הזכויות האחרות ולעצם קיומה של דמוקרטיה. בית המשפט העליון הישראלי, למרות היעדרה של חוקה כתובה, הכיר כבר בשנת 1953 בכך שחופש הביטוי הוא "זכות עילאית" הנובעת מקיומה של מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית.⁹

מדינת ישראל הייתה אז מדינה צעירה, בת 5 בסך הכל, שאך לאחרונה סיימה להילחם את מלחמת העצמאות שלה נגד מדינות ערב. דוד בן גוריון, מנהיג כריזמטי וחזק, עמד אז בראש המדינה שרוב תושביה לא הגיעו אליה ממדינות בעלות מסורת דמוקרטית, ובכל זאת בית המשפט העליון לא היסס לקבוע בפסק דין תקדימי וחשוב מעין כמוהו כי הממשלה אינה רשאית להורות על סגירתו של עיתון ערבי המבקר את פעולותיו והכרזותיו של הממשל בישראל, גם אם עיתון זה מתבטא באופן חריף וקשה. בית המשפט, ששאב את עמדתו מהמשפט האמריקני של אותם ימים, קבע כבר אז כי המבחן לקיומו של חופש הביטוי בישראל הוא שיש לכבד את חופש הביטוי כמעט בכל הנסיבות, אלא בחריג מצומצם והוא כאשר קיימת סכנה לפגיעה חמורה בביטחון המדינה או בסדר הציבורי. בהיעדרה של סכנה מעין זו, אין לפגוע בחופש הביטוי.¹⁰

מאז פסק הדין החשוב של קול העם ועד היום התפתחה בישראל מסורת של חופש ביטוי, שמרכזה בפסיקה עקבית של בית המשפט העליון אשר הרחיב והגדיל את כוחה של הזכות, ואף העניק לה רוחב ועומק בתחומים רבים ובמפגשים עם אינטרסים אחרים.¹¹ כך למשל הכיר בית המשפט העליון הישראלי בחשיבותו של חופש הביטוי גם כלפי הערכים של שמו הטוב של אדם¹² וכן בכך שחופש הביטוי אינו רק החופש להביע דעות אלא גם זכות הציבור לדעת, לקבל מידע, לקרוא, לראות ולשמע את המידע ואת הדעות אשר בידי האחר.¹³

המסורת של הכרה בחופש הביטוי בישראל נשענה כל השנים על הכרה בכך שחופש הביטוי נדרש וחיוני לקיומה של דמוקרטיה, וגם על כך שהוא כלי חשוב לבידור האמת וליבונה באמצעות "שוק הרעיונות החופשי". פרט לנימוקים אלה, ישנם גם נימוקים הנוגעים לזכותו של הפרט להגשים את עצמו באמצעות ביטוי חופשי, וכן נימוק הנוגע לחשיבות של "שחרור קיטור" באמצעות מילים על מנת למנוע הצטברות של טינה איבה וכעס, המובילים בהכרח לאלימות.¹⁴

עם זאת, ולמרות החשיבות הגדולה והמשקל הרב שניתנו כל השנים לעקרון חופש הביטוי, היה ברור לכול, גם לשופטי בית המשפט העליון, כי האינטרס של ביטחון המדינה חזק ממנו,¹⁵ וכי במקרים שבהם קיימת סכנה של ממש לביטחון המדינה ראוי לדחות את חופש הביטוי, ולהטיל צנזורה או איסור אחר על פרסום מידע מזיק.¹⁶

הביטוי המובהק ביותר לעמדה זו הוא קיומה המתמשך של צנזורה צבאית בישראל, גם בתקופות של שקט יחסי, צנזורה המונעת מראש פרסומים העלולים לפגוע בביטחון המדינה.¹⁷ בנוסף ממשיך להתקיים הסדר משפטי המאפשר לסגור עיתונים¹⁸ ולשלול מהם את הרישיון, וכן קיים הסדר משפטי מפורש בחוק חופש המידע המונע קבלת מידע מגופי הביטחון בנושאים הקשורים לביטחון המדינה.¹⁹

רקע – חופש הביטוי של פלסטינים בישראל וזכות גישה שלהם לאמצעי התקשורת

המאבק על חופש הביטוי וחופש העיתונות בישראל הוא במידה רבה מאבקם של הערבים הפלסטינים אזרחי המדינה, על זכותם לחופש ביטוי, על זכות גישה לאמצעי התקשורת, על חופש התאגדות ואולי גם על זכותם להגדרה עצמית.²⁰ חלק גדול מהמאבקים הציבוריים הגדולים על חופש ביטוי, כמו גם חלק ניכר מפסיקות בית המשפט העליון בנושאים אלה, קשורים קשר הדוק למאבקם זה של הערבים אזרחי המדינה ותושביה.²¹ במקרים רבים הנימוקים בעד פסילה, צנזורה או איסור פרסום הם נימוקים ביטחוניים או נימוקים של הגנה על קיום המדינה כמדינה דמוקרטית או כמדינה יהודית, והכל כמובן על רקע הסכסוך הישראלי-ערבי בכלל והישראלי-פלסטיני בפרט.

בחלק גדול מהמקרים שבהם אישר בית המשפט העליון צנזורה, או נתן יד לסירוב להעניק רישיון לעיתון, היה מדובר בניסיון להשתיק את קולם של הערבים הפלסטינים, או את העמדות התומכות בהם, בנימוקים של סכנה לביטחון המדינה ובטענה כי הביטוי הפלסטיני מסכן את עצם קיומה. כך למשל נמנע בעבר בית המשפט העליון מלהתערב בסירוב של משרד הפנים להתיר הוצאת שבועון ערבי,²² אישר החלטה של הצנזורה לפסול הקרנה של סרט המאשים את התנועה הציונית בנישול ערבים מאדמותיהם²³ ואישר סירוב להוציא לאור עיתון ערבי בנימוק של קשר, כביכול, של בעליו ועורכיו עם ארגוני טרור.²⁴

גם הצנזורה הצבאית בישראל, על שלל סמכויותיה הדרקוניות, מופעלת בראש ובראשונה כלפי העיתונות הערבית, בעוד העיתונות היהודית נהנית מהסדר מיוחד המוכר בשם "ועדת העורכים", המסדיר בהסכמה את מערכת היחסים בין הצנזורה הצבאית לעיתונות העברית.²⁵

עם כל זאת, המגמה העקבית בפסיקת בית המשפט העליון, שהתחזקה משנות ה-90 ועד היום, היא של הכרה הולכת וגוברת בזכויותיהם של הערבים אזרחי המדינה בכל התחומים²⁶, לרבות בתחום היסודי של הזכות לשוויון²⁷, לחופש ההתאגדות,

זכות ההשתתפות בבחירות לכנסת²⁸, הזכות לייצוג הולם במוסדות השלטון²⁹, הזכות לשפה³⁰, וכמובן, הזכות לחופש ביטוי³¹. חשוב לציין כי כל ההתקדמות בתחום זכויות האדם של הערבים בישראל התמקדה בזכויות הפרט של האדם הבודד ולא הגיעה להכרה והטמעה של הזכויות הקיבוציות של הקהילה הפלסטינית בישראל³². על רקע זה אנו ניגשים לבחון את השאלה האם פרוץ האינתיפאדה ואופן התנהלותה בשנים האחרונות, הביאו לנסיגה במעמד המשפטי של הזכות לחופש הביטוי בכלל, ושל חופש הביטוי של הערבים בישראל³³ בפרט, או שמא השכיל בית המשפט העליון³⁴ להמשיך ולקיים את הערך של חופש הביטוי גם במציאות הקשה של סכסוך אלים ומתמשך בתוך תוכה של המדינה.

השפעת האינתיפאדה על חופש הביטוי בישראל

ביום 29 בספטמבר שנת 2000 פרצה התקוממות פלסטינית מחודשת המוכרת בשם "אינתיפאדת אל אקצה" או האינתיפאדה השנייה. התקוממות זו, שנמשכה באופן אינטנסיבי כארבע שנים, הציבה בפני החברה הישראלית אתגרים חדשים וקשים בתחום הביטחוני, בתחום החברתי וגם בתחום המשפטי.³⁵ בין היתר מתחולל בישראל מאבק על אופייה כדמוקרטיה ליברלית וחופשית, המכבדת את זכויות האדם גם כשהיא נמצאת תחת התקפות של טרור ואליםמות.³⁶ אחת מזכויות האדם החשובות ביותר ואולי אף החשובה ביותר לעצם קיומה של דמוקרטיה היא כמובן הזכות לחופש ביטוי בכלל והזכות לחופש ביטוי בנושאים פוליטיים וביטחוניים בפרט. זכות בסיסית זו, כמו גם זכויות אדם אחרות, נמצאת בשעת חירום תחת מתקפה ומגננה כנגד הטענה כי יש בה כדי לפגוע בביטחון המדינה ולהחליש את הציבור הנאבק מול אויב אלים.

מטרת המאמר היא לבחון את התהליכים והשינויים שחלו בהגנה על חופש הביטוי בישראל בעניינים ביטחוניים בתקופת האינתיפאדה השנייה. ההתמקדות היא בביטוי הפלסטיני, המציב בפני המערכת השלטונית והמשפטית את האתגר הקשה ביותר.

ההשערה שאותה אנו מנסים לבחון היא שהאינתיפאדה השנייה מציבה אתגרים לא פשוטים בפני אותם גורמים בחברה הישראלית המבקשים להגן על חופש הביטוי וזאת עקב הצורך הגובר להגן על חיי אדם ועל ביטחון המדינה, ובשל החשש כי פרסומים מסוימים עלולים לפגוע בביטחונה ולסכן חיי אדם. הדבר בא לידי ביטוי במיוחד בפרסומים של פלסטינים אזרחי המדינה ותושביה.

השאלה הראשונה, הכללית יותר, היא האם חל שינוי בתקופת האינתיפאדה בהגנה שמעניקה מדינת ישראל לערך – חופש הביטוי. השאלה השנייה, הממוקדת יותר, היא האם חלו שינויים בתקופה זו במידת חופש הביטוי של ערבים פלסטינים, ובזכותם להביע דעות קיצוניות החורגות מהקונצנזוס הישראלי ופוגעות ברגשותיו של רוב הציבור היהודי.

חופש הביטוי ותפקיד בית המשפט העליון

נסיעה בבית המשפט העליון בהגנה המשפטית על חופש הביטוי

לכאורה חלה בשנות האינתיפאדה נסיגה מסוימת בהגנה המשפטית שמעניק בית המשפט העליון לערך של חופש הביטוי. נסתפק לצורך מאמר זה בשתי דוגמאות מרכזיות משנות האינתיפאדה. שני מקרים אלה מעידים על נסיגה בהגנה של בית המשפט העליון על חופש הביטוי בכלל ועל הביטוי הפלסטיני בפרט:

המקרה הראשון עניינו חופש הביטוי של המועמדים לבחירות לכנסת. בבג"צ 212/03 חרות התנועה הלאומית נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש עשרה³⁷, ביקשה תנועת חרות את התערבות בית המשפט הגבוה לצדק ואת עזרתו למען חופש הביטוי שלה וזאת לאחר שיו"ר ועדת הבחירות המרכזית, השופט מישאל חשין, הטיל עליה צנזורה. חשין פסל לשידור תשדיר תעמולה שבו מציגה תנועת חרות שיר לאומני פלסטיני ("בילאדי בילאדי") על רקע מנגינת ההמנון הלאומי "התקווה", וכן את דגל ישראל המתנופף מעל כנסת ישראל, והופך לדגל פלסטיני. תנועת חרות ביקשה באמצעות תכנים חריפים אלה לעורר את תשומת הלב של הציבור בישראל לסכנה הקיומית האורבת למדינה, לדעתה, מהאויב הפלסטיני המבקש להשמידה. השופט חשין קבע כי יש בתכנים אלה: **"ביזוי ההמנון הלאומי ופגיעה בו, ביזוי ופגיעה המביאים לגירוי יצרים ואף להסתה"**.

בית המשפט העליון התקשה להתמודד עם הסוגיה המורכבת, שנושאים של חופש ביטוי, תעמולה מפלגתית ודמוקרטיה כרוכים בה זה בזה יחד עם שאלת סמכותו ושיקול דעתו של יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, בשר משרו של בית המשפט העליון, כבוד השופט העליון חשין. בדעת רוב החליט בית המשפט לאשר את הפסילה ובכך לתמוך בצנזורה על תכנים פוליטיים בעיצומה של מערכת בחירות. זהו ללא ספק סוג חמור במיוחד של צנזורה הנוגעת בלב לבו של ההליך הדמוקרטי החשוב ביותר. ומה היו הנימוקים לצנזורה? האם באמת היה חשש שתשדיר של תנועת חרות (הלאומית ציונית וימנית) יעורר הסתה ויפגע בשלום הציבור (בוודאות קרובה ובאופן חמור, כנדרש על פי פסיקה קודמת של בית המשפט העליון)? בוודאי שלא. גם שופטי בית המשפט התקשו לקבוע זאת. ומה בכל זאת נאמר? השופט מצא היה גלוי לב וכתב באופן מפורש את הנימוק שהנחה אותו, כדלקמן:

"חוששני שאילו החליט יושב-ראש ועדת הבחירות לאשר לשידור את תשדיריה של העותרת על יסוד השיקול שהעותרת אינה חשודה בכוונה לחלל את כבוד ההמנון והדגל, היה מתקשה לפסול לשידור תשדירי תעמולה אחרים שהיה נעשה בהם שימוש דומה בהמנון ובדגל ואשר היו מוגשים לו על-ידי רשימות מועמדים שאינן מפורסמות כמי שכבוד ההמנון והדגל יקר להן"³⁸.

כלומר, בית המשפט חשש שאם יאושר התשדיר למפלגה הציונית לאומית יבקשו המפלגות הערביות להציג תשדיר דומה, וצעד כזה כבר עלול להיות מסוכן. השופט מצא מצנזר את הדברים לא משום שיש בהם הסתה אסורה, אלא משום שאם יאמר אותם מישהו אחר, בנסיבות אחרות, אז יהיה בהם (אולי) משום הסתה. זוהי, כמובן, הרחבה בעייתית מאוד של סמכות הצנזורה ופגיעה של ממש בחופש הביטוי. בעייתיים עוד יותר הם דברים אחרים שכתבו השופט מצא והשופטת שטרסברג-כהן בבואם להצדיק את הצנזורה. כך למשל קובעת השופטת: **"אכן, שמירה על רגשות בני הציבור – בין שאלה רגשות דת ובין שאלה רגשות לאומיים או אחרים – היא חלק מאינטרס הציבור"**.

זוהי הרחבה מסוכנת של הגדרת האינטרס הציבורי שיכול להצדיק צנזורה על תכנים פוליטיים בתקופת בחירות רק בגלל שהם פוגעים ברגשות דת או ברגשות אחרים.

גם השופט מצא מרחיב את סמכות הצנזורה וקובע: **"רשאי יושב-ראש ועדת הבחירות לפסול תשדיר תעמולה המכיל דברי הסתה לגזענות או תמיכה בתפיסה השוללת את קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית גם בהיעדר הסתברות כלשהי ששידורו יפגע בערכים (דגש שלי – י.ק.) שסעיף 7א לחוק-יסוד: הכנסת נועד להגן עליהם. הוא הדין ביחס לכוחו למנוע עשיית שימוש בלתי ראוי לצורכי תעמולה בערכים שהציבור, ככלל, רגיש לכיבודם, גם אם מטרת התשדיר אינה לפגוע בערכים אלה אלא "לנכסם" לזכות רשימת המועמדים המסוימת"**.³⁹

דברים כלליים אלה חורגים ממסגרת ההכרעה בעניין הנדון ומהווים הרחבה של ממש בסמכות הצנזורה על תעמולת הבחירות, ובכרסום הערך של חופש הביטוי. אי אפשר שלא להתרשם שהנכונות לכרסם בערך של חופש הביטוי נובעת מהעובדה שמדובר בביטוי שהוא בבסיסו ביטוי פלסטיני קיצוני, גם אם הוא בדוי וגם אם הוא מוצג בתשדיר בחירות של הימין הקיצוני, ומגמתו לעורר התנגדות לעמדה הפלסטינית הקיצונית המוצגת בו. בסופו של דבר יש כאן הכרעה המצנזרת את השימוש הסמלי בדגל פלסטין, ואת עצם הצגת העמדה המבקשת להחליף את מדינת ישראל במדינת פלסטין.

ואמנם, בדעת מיעוט, אומר הנשיא אהרון ברק את הדברים הבאים: **"עניין לנו בצנזורה על חופש הביטוי; עניין לנו במניעה מראש של חופש ביטוי פוליטי ברגעים הקריטיים של הבחירות. באלה נדרשת זהירות מרבית. רק כאשר יש ודאות קרובה כי הגשמתו של חופש הביטוי תביא פגיעה קשה ומכאיבה ברגשותיהם של חלקים ניכרים של בני הציבור, יש להצדיק מניעתו של הביטוי הפוליטי. נסיבות אלה אינן מתקיימות כלל בענייננו"**.⁴⁰

השופט ברק לא מוותר על עקרון חופש הביטוי, גם במחיר הלא נעים של התערבות בהחלטה של עמיתו וחברו, יו"ר ועדת הבחירות המרכזית. לצערנו, נותר הנשיא במיעוט, וחופש הביטוי בתקופת הבחירות נפגע.

הדוגמה השנייה לצנזורה שיש בה הצרה של ממש של חופש הביטוי נמצאת דווקא בפסק דין שזכה למחמאות רבות מהצד הליברלי בחברה הישראלית. המדובר בפסק הדין בע"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש עשרה נ' אחמד טיבי ואח'41 שבו אישר בית המשפט העליון, ברוב דעות (לעומת מיעוט משמעותי ומטריד של ארבעה שופטים) את זכותם של מועמדים להשתתף בבחירות. המדובר היה במועמדותם של חלק מהמפלגות הערביות, ושל המועמדים אחמד טיבי, עזמי בשארה וברוך מרזל (לשעבר איש תנועת כך). בית המשפט ניתח באריכות את השאלה מתי ניתן לפסול מועמד לבחירות לכנסת. אין ספק שבמרכז הדברים עומד המצע של התנועה והתבטאויותיו של של המועמד. לכן, למעשה, מדובר בפסק דין שעוסק בחופש הביטוי של אנשים פוליטיים, המבקשים בשלב זה או אחר להתמודד בבחירות. בית המשפט קובע, כי סעיף 7א המפורסם לחוק יסוד הכנסת מאפשר לפסול מועמדות של אדם או של סיעה אם הם שוללים את זכות קיומה של המדינה כמדינה יהודית. ומהם אותם דברים שהופכים אותנו למדינה יהודית. קובע השופט ברק: **"במרכזם עומדת זכותו של כל יהודי לעלות למדינת ישראל, בה יהוו היהודים רוב; עברית היא שפתה הרשמית המרכזית של המדינה ועיקר חגיגה וסמליה משקפים את תקומתו הלאומית של העם היהודי; מורשת ישראל היא מרכיב מרכזי במורשתה הדתית והתרבותית. רשימת מועמדים או מועמד לא ישתתפו בבחירות אם ביטולם או שלילתם של מאפיינים אלה היא מרכזית ודומיננטית בשאיפותיהם ופעולותיהם"**.⁴²

המשמעות של הדברים היא חריפה. זוהי צנזורה עקיפה (ולמעשה: ישירה למדי) על כל התבטאות שעיקרה הצעה לבטל את חוק השבות, או לשנות את סמלה או המנונה של המדינה, או להשוות את מעמדה של השפה העברית לזו של השפה הערבית וכו'. זוהי צנזורה חריפה על זכותו של המיעוט הגדול והמשמעותי במדינה לומר את דעתו, גם אם הוא נמצא במיעוט. זוהי צנזורה שאינה דמוקרטית ומהווה פגיעה של ממש בזכות לחופש ביטוי. אמנם אין בפסק הדין קביעה מפורשת כי אסור לערבי לומר את הדברים, אולם, המשמעות של פסק הדין היא שמי שיאמר או יפרסם דברים כאלה מסתכן בפסילה של מועמדותו לכנסת.

התממשותה של הסכנה באה לידי ביטוי בפסק הדין של שופטי המיעוט שהיו מוכנים לפסול את המועמד עזמי בשארה, עקב התבטאויותיו. כך למשל השופט שטרסברג-כהן הרגישה שיש טעם רע בצנזורה על ביטוי וניסחתה להבחין בין חופש הביטוי (שנשמר, לכאורה) לבין ההשתתפות הפוליטית בבחירות (שרק היא מוגבלת): **"ראוי לציין כי הדמוקרטיה הישראלית אינה מונעת מח"כ בשארה לבטא את השקפותיו, אותן הוא מכנה "תאורטיות", "פילוסופיות" או "היסטוריות", מעל כל במה, במסגרת החוק. אולם, ככל שמדובר בחברות בכנסת, אותן השקפות הן חלק מהשקפותיו הפוליטיות אותן הוא מבקש ליישם ולממש, בין השאר, באמצעות חברותו בכנסת. לפיכך חורגות אותן השקפות מן התאוריה, הפילוסופיה וההיסטוריה, חריגה רבה ועוברת לתחום המעש הפוליטי"**.⁴³

מובן שניסיון זה לא יכול לצלוח, שהרי אין אדם נהנה מחופש ביטוי אם התבטאויותיו עתידות להביא עליו בעתיד עונש או סנקציה. איסור על השתתפות פוליטית בבחירות בשל התבטאויות של מועמד, משמעותו העיקרית היא צנזורה על הביטוי. הצנזורה הזו היא חריפה במיוחד היות והשופטת לא מבחינה בין התבטאויות פילוסופיות ותאורטיות לבין מצע פוליטי. מבחינתה כל אמירה היא פוליטית ולכן יכולה להביא לפסילת המועמד.

לדעתי, ועל פי המבחנים שהיו נהוגים עד לאחרונה בבית המשפט העליון, צנזורה זו על הביטוי הפוליטי צריכה להיות נדירה וזהירה. עליה להיות כפופה למבחנים המקובלים להגבלה של חופש הביטוי, כלומר לחול רק באותם מקרים שבהם יש סכנה קרובה ומידית כי הביטוי יגרום נזק של ממש לאינטרס ציבורי חיוני. לכאורה, עולה משני פסקי דין אלה מגמה של כרוסום בכוח הערך של חופש הביטוי במשפט הישראלי, בעיקר בכל הנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני ולחופש הביטוי של הפלסטינים. אולם מנגד ניצבים פסקי דין חשובים שניתנו לאחרונה, ואלה מבטאים מגמה הפוכה.

מגמה הפוכה: חיזוק מעמדו של חופש הביטוי

לשם ליבון נוסף של שאלת היחס של הדמוקרטיה הישראלית לחופש הביטוי הפלסטיני בחרנו להתמקד בכמה מקרים בולטים שעוררו סערה ודיון ציבורי בחברה הישראלית, ונוגעים להגבלה או לפגיעה בחופש הביטוי. נדון באותם מקרים אשר הגיעו לבית המשפט העליון, וזאת על מנת לבחון את המחויבות של המערכת המשפטית המובילה בישראל לערך של חופש הביטוי.

מדובר בשלושה מקרים שהגיעו לאחרונה לדיון בבית המשפט העליון. אלה הם כל פסקי הדין שניתנו בבית המשפט העליון בסוגיה זו של דמוקרטיה וחופש ביטוי פלסטיני במהלך האינתיפאדה.

המקרים הספורים שבהם אנו דנים, מטבע הדברים, אינם נותנים תמונה מלאה של הפגיעה בחופש הביטוי של פלסטינים בישראל⁴⁴ אולם יש בהם כדי להצביע על התופעות המרכזיות בחברה הישראלית ועל המגמות בתחום ההגנה על חופש הביטוי הפלסטיני. ההחלטות של בית המשפט העליון הן חשובות ביותר ויש בהן כדי לסמן את המשקל שנותנת המערכת המשפטית העליונה בישראל לערך של חופש הביטוי, בתקופה של מלחמה. החלטות אלה קובעות את הדין הישראלי החל בנושאים מסוג זה ומחייבות את כל זרועות השלטון, לרבות הממשלה, הצבא ובתי משפט בערכאות נמוכות.

תיאור המקרים

אנו מתמקדים בשלושה מקרים חשובים, אשר הסעירו את מדינת ישראל, ואשר הגיעו לדיון והכרעה בבית המשפט העליון. שלושת המקרים נוגעים לאיזון בין חופש הביטוי הפלסטיני לבין הגנה על הביטחון הלאומי, הסדר הציבורי ורגשות הציבור. ואלה הם המקרים:

ג'נין ג'נין⁴⁵

בעקבות הקרבות שהתנהלו במחנה ג'נין ביום 3 באפריל, 2002 (ושבהם נהרגו 23 חיילי צה"ל ו-52 פלסטינים) נכנס הבמאי הדוקומנטרי הישראלי מחמד בכרי בסוף חודש אפריל למחנה וצילם סרט שעיקרו תגובות של התושבים הפלסטינים לאירועים שהתרחשו. הסרט לא התיימר להציג את הצד הישראלי, או תמונה מאוזנת של האירועים, אלא להשמיע את הקול הפלסטיני.

כנדרש בפקודת סרטי הראינוע 1927 החלה בישראל הוגש הסרט לאישורה של המועצה לביקורת סרטים. המועצה, בצעד נדיר, ברוב דעות של 8 מתוך 11 חברי המועצה החליטה שלא להתיר את הקרנת הסרט. ואלה הם נימוקי ההחלטה:

1. מדובר בהצגה מסולפת של אירועים במסווה של אמת דוקומנטרית העלולה להטעות את הציבור;
2. מדובר בסרט תעמולה המציג באופן חד-צדדי את עמדת הצד שעמו מצויה מדינת ישראל במצב מלחמה ובעת שמלחמה זו עדיין נמשכת ואין זה ראוי שהמועצה תיתן יד והכשר להקרנתו;
3. מדובר בסרט הפוגע פגיעה קשה ברגשות הציבור העלול לחשוב בטעות, כי חיילי צה"ל מבצעים באופן שיטתי ומכוון פשעי מלחמה, וזאת בניגוד מוחלט לאמת ולממצאים העובדתיים בבדיקות שנערכו על-ידי צה"ל ועל ידי גורמים בינלאומיים;
4. הצגת האירועים גובלת בהסתה ויוצרת דה-לגיטימציה לעצם קיומה של מדינת ישראל;
5. עקרונות היסוד וטבעה של דמוקרטיה שאינה חפצה לאבד עצמה לדעת מחייבים, לטעמה של המועצה, להימנע ממתן אישור והכשר להקרנת הסרט האמור.

ההחלטה עוררה סערה ציבורית בישראל והוגשה נגדה עתירה לבית המשפט הגבוה לצדק, הוא בית המשפט העליון. בתקופת הדיון בבית משפט הוקרן הסרט במסגרות סגורות, לתלמידים ולסטודנטים (בין היתר לתלמידי משפטים בקורס שאני מלמד על משפט ותקשורת). כמו כן הוא הוקרן במדינות זרות. ביום 11 בנובמבר 2003, החליט בית המשפט העליון, בהרכב של 3 שופטים, לקבל את העתירה, לבטל את החלטת המועצה לביקורת סרטים ולאשר את הקרנתו של הסרט בישראל.

תעודות עיתונאים לאנשי תקשורת פלסטינים

בסוף שנת 2001 החליטה לשכת העיתונות הממשלתית כי החל משנת 2002 היא לא תעניק תעודות עיתונאים לאנשי תקשורת פלסטינים.⁴⁶

עד לאותה החלטה נהגה לשכת העיתונות להנפיק באופן שגרתי תעודות עיתונאי לעיתונאים פלסטינים. תעודת העיתונאי בישראל אינה רישוי של העיתונאים ואינה מונפקת על פי חוק. העיתונאי הוא אדם העוסק במקצוע חופשי⁴⁷. התעודה המונפקת על ידי לשכת העיתונות עוזרת לעבודתו של העיתונאי, מקלה על כניסתו למקומות שונים ומאפשרת לו לקבל מידע מן הרשויות.

את ההחלטה נימקה לשכת העיתונות בכך שהעיתונאים הפלסטינים מדווחים דיווחים שקריים, מפרסמים דברי שבח למעשי התאבדות ורצח ומסיתים לרצח אזרחים ישראלים ולהשמדת מדינת ישראל. כמו כן נטען כי העיתונאים הללו מביימים צילומים ומכוונים אותם לפי הוראות הרשות הפלסטינית, והתוצאה היא ניצול של תעודות העיתונאי שמעניקה להם מדינת ישראל כדי להיאבק נגד ישראל בקרב על דעת הקהל העולמית.

נגד החלטה זו הוגשה עתירה לבית המשפט העליון. העתירה הוגשה על ידי עיתונאים פלסטינים מסוכנות "רויטרס" וכן על ידי עיתונאים מתחנת הטלוויזיה "אל גזירה".

בתשובתה בבית המשפט טענה המדינה כי הסירוב להעניק תעודת עיתונאי מבוסס על הנימוק הביטחוני הטוען כי תעודת העיתונאי מקנה לעיתונאי גישה חופשית למסיבות עיתונאים ולמשרדי ממשלה ולפיכך קיים חשש לפגיעה באישים בממשל הישראלי במקומות אלה.

ביום 25 באפריל 2003 קבע בית המשפט העליון בפסק דין כי ההחלטה של לשכת העיתונות בטלה, וכי בכפוף לבדיקות ביטחון אינדיבידואליות יש להעניק תעודות עיתונאי גם לעיתונאים פלסטינים.

תשדירי תעמולת בחירות

בחודש ינואר 2003 התקיימה בישראל מערכת בחירות לפרלמנט הישראלי, הכנסת. במסגרת מערכת הבחירות התמודדו גם מפלגות של פלסטינים, תושבי ישראל ואזרחיה.

שתיים מהמפלגות הערביות הללו כללו בתשדירי הבחירות שלהם קטעים שבהם מופיע דגל פלסטיני. דגל זה, של הרשות הפלסטינית ושל ארגון אשף הוא סמל לזהות הלאומית הפלסטינית. יושב ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה, שופט בית המשפט העליון, מישאל חשין, פסל את הקטעים הללו לשידור בטענה כי הבחירות הן לפרלמנט בישראל וכי ישראל "מצויה עתה במלחמה מרה ואכזרית". לטענת המדינה, שהגנה על עמדתו בפני בית המשפט העליון, הקטעים שבהם מופיע דגל פלסטיני מהווים פגיעה של ממש ברגשות של אלפי משפחות נפגעי הטרור, קורבנות פעולות ארגוני הטרור הפלסטיניים.

נגד החלטה זו עתרה לבית המשפט העליון האגודה לזכויות האזרח בישראל.⁴⁸ בית המשפט קיבל את העתירה והורה להתיר את שידורם של התשדירים במלואם.

החלטות של רשויות המדינה בנושאים של חופש ביטוי וביטחון לאומי

שלושת המקרים הנדונים כאן אינם יוצאי דופן או חריגים במציאות הישראלית של האינתיפאדה. ניתן להבחין כי רשויות המדינה השונות מנסות להתמודד עם הביטוי הפלסטיני הקיצוני בדרך של צנזורה והטלת הגבלות ואיסורים שיכבידו על הדוברים ויפחיתו את השפעתם על הציבור. המדובר בגורמים ממשלתיים או ציבוריים שבדרך כלל, בימים כתיקונם, שומרים על עקרון חופש הביטוי ורואים בו ערך מרכזי וחשוב בעבודתם.

בעניין הסרט "ג'נין ג'נין" מדובר בהחלטה של מועצה ציבורית נכבדה המורכבת מאנשי ציבור מכל קצוות הקשת הפוליטית. זוהי מועצה שעושה שימוש זהיר ומועט בסמכות שבידה, ובשנים האחרונות לא פסלה סרט כלשהו לשידור. צעד זה של המועצה נחשב צעד נדיר הואיל ובית המשפט הישראלי כבר קבע בפסיקה קודמת כי המועצה רשאית לפסול סרט להקרנה רק בנסיבות קיצוניות וחריגות של פגיעה קשה וחמורה בציבור⁴⁹, וכן, כאמור, בשנים האחרונות לא עשתה המועצה שימוש בסמכותה זו.

רק במקרה זה חרגה המועצה מהרגלה ופסלה את הסרט. חברים במועצה אמרו כי מדובר ב"סרט תעמולה מתועב" "המטפף ארס בכל שנייה בו". חבר המועצה, עו"ד יחיאל גוטמן, המקורב למפלגת העבודה ומשמש כפרשן משפטי בעיתון "מעריב" התבטא בחריפות ואמר כי מעשי צה"ל המתוארים (באופן שקרי) בסרט חמורים יותר מחטאי הגסטאפו הגרמני במחנות הריכוז בשואה.

בעניין תעודות העיתונאים מדובר בפקיד ציבור המשרת את קהל העיתונאים ומופקד, בין היתר, על קשרי החוץ של ישראל עם העיתונות הזרה. פקיד זה רגיש בדרך כלל לדמותה של ישראל כמדינה דמוקרטית ותפקידו לאפשר לעיתונות הבינלאומית לפעול באופן חופשי ומקצועי ככל האפשר בישראל. גם פקיד זה נגרר להתבטאויות חריגות כאשר טען במאמר שפרסם כי העיתונאים הפלסטיניים עוסקים בשקרים המלבים יצר נקם ומעודדים מעשי רצח.

במקרה של תשדירי תעמולת הבחירות מדובר ביו"ר ועדת הבחירות המרכזית שהוא שופט בית המשפט העליון, אחד המשפטנים החשובים והמוערכים במדינה הנאמן לערכי הדמוקרטיה וחופש הביטוי. גם שופט זה, כאשר נדרש לנושא הקשור

לסמל האינתיפאדה בחר לנקוט דרך חריגה של צנזורה ואסר את שידור התשיביר הכולל את דגל פלסטין, בטענה כי הדבר פוגע באופן קשה ברגשות הצופים. כל המקרים הללו, כמו גם מקרים אחרים, שלא נבדקו במסגרת רשימה זו, מלמדים על הרגישות הרבה ועל עצמת הרגשות המלווים את המאבק על דעת הקהל בכל הנוגע לאינתיפאדה השנייה.

הנימוקים העיקריים שאותם משמיעים הגורמים הישראליים הנוקטים צנזורה בתקופת האינתיפאדה הם כי בעקבות חופש הביטוי הפלסטיני נוצרים מצבים כגון אלה:

1. הסתה לאלימות נגד מדינת ישראל ונגד יהודים בישראל, לרבות קריאה להשמדת ישראל.
2. פרסום שקרים והטעיה של הציבור.
3. פגיעה ברגשות הציבור בכלל ושל קורבנות הטרור בפרט.
4. תמיכה באויב בזמן מלחמה.

ההחלטות מושפעות במפורש מהעובדה שמדובר בתקופת מלחמה, ולפיכך טוענות כי יש להגן על הציבור ולאמץ כללים המתאימים למצב זה.

פסיקת בית המשפט העליון

בשלושת המקרים הנדונים במאמר זה התערב בית המשפט העליון והפך על פיהן את ההחלטות של הרשויות הישראליות שהשתמשו בצנזורה כדי להגביל את חופש הביטוי.

תעודות עיתונאי

בפרשת תעודות העיתונאי התמקד הדיון המשפטי בשאלה האם יש טעמי ביטחון מובהקים לסירוב להעניק תעודות עיתונאי לפלסטינים. מנהל לשכת העיתונות טען אמנם כי הסירוב מתבסס גם על הרצון לגבור על הפלסטינים ב"קרב על דעת הקהל העולמית", אולם נציגי המדינה שטענו בבית המשפט לא תמכו בנימוק זה והתמקדו בטענה כי נוכחות הפלסטינים במסיבות עיתונאים או במשרדים ממשלתיים יוצרים חשש לפגיעה באישי ממשל בישראל. בית המשפט דחה טענה זו וקבע כי האיזון הראוי בין שיקולי הביטחון לבין שיקולי חופש הביטוי והזכות לעיתונות חופשית מחייב בדיקה אינדיבידואלית של כל עיתונאי ולא מאפשר לרשויות לשלול באופן גורף מכל הפלסטינים את זכותם להיות עיתונאים בישראל. השופטת דליה דורנר, בהחלטה שאפשר לתאר כאמיצה, דחתה את עמדת רשויות המדינה וקבעה כי האיסור הגורף הוא הפליה, וכי הסיכון הטמון בכל פלסטיני, באשר הוא פלסטיני, הוא סיכוי "קלוש ותאורטי" ואינו מספיק כדי לשלול ממנו את זכותו לקבל תעודה כמו כל עיתונאי זר הפועל בישראל.

תשדירי תעמולה

בעניין תשדירי התעמולה פסיקת בית המשפט היא קצרה יחסית ותמציתית. השופטת פרוקצ'יה מזכירה את חשיבות חופש הביטוי בתשדירי הבחירות כחלק חיוני מהליך דמוקרטי וכורכת את הזכות לחופש ביטוי עם הזכות לבחור ולהיבחר לפרלמנט. לדעת השופטת, חופש הביטוי נסוג רק במקרה חריג של פגיעה ממשית עמוקה וקשה ברגשות הציבור. לדעת בית המשפט הופעתו של דגל פלסטין בתשדירים, בדרך שבה הוא מופיע, אינה יוצרת פגיעה כזו.

ג'נין ג'נין

בפרשת "ג'נין ג'נין" נכתב פסק הדין הרחב והמקיף מבין השלושה. השופטת דורנר סוקרת את המסורת של חופש הביטוי בישראל ואת פסיקת בית המשפט העליון בנושאי חופש הביטוי וחוזרת לפסקי הדין הקלאסיים של בית המשפט העליון הישראלי בפרשות "קול העם"⁵⁰, "חברת החשמל"⁵¹, "כהנא"⁵², "חנה סנש"⁵³ ואחרים.

בית המשפט שב ומגדיר את חופש הביטוי כ"זכות עילאית" וקובע כי העובדה שביטוי הוא שקרי אינה סיבה להסרת ההגנה עליו. השופטת דורנר מפנה, בנושא זה, לפסיקות של בתי המשפט באנגליה, בארה"ב ובאוסטרליה, כדוגמה להגנה הראויה על עקרון חופש הביטוי. בית המשפט קובע באומץ לב רב כי "למועצה, בדומה לכל רשות שלטונית, אין מונופולין על האמת"⁵⁴ וכן כי גילוי האמת בחברה חופשית מסור לציבור שזכותו להיחשף גם לאמירות שקריות.

בנוגע לנימוק העיקרי השני שניתן לפסילה, כלומר הפגיעה ברגשות הציבור, קובע בית המשפט כי אין ספק שהסרט פוגע ברגשות של רבים בציבור הישראלי, ובמיוחד ברגשות החיילים שהשתתפו בקרב ובני משפחותיהם וכן ברגשות המשפחות השכולות. אולם, בית המשפט קובע כי פגיעה זאת ברגשות, הגם שמדובר בפגיעה ניכרת, היא מחיר שעל החברה בישראל לשלם תמורת חופש הביטוי, וכי החברה יכולה וצריכה לשאת בו.

השופטת דורנר מדגישה כי אין בהחלטתה כדי להתעלם מכאבן של המשפחות השכולות ואין בה כדי לתת תוקף לנאמר בסרט. היא קובעת כי יש להתיר את הקרנת הסרט ולהניח לציבור לשפוט בעצמו. השופטת אילה פרוקצ'יה, שהצטרפה למסקנה, בחרה לערוך דיון מקיף וחשוב ביחס בין חופש הביטוי לפגיעה ברגשות הציבור בתקופת מלחמה.

חופש הביטוי והפגיעה ברגשות בתקופות חירום

השופטת אילה פרוקצ'יה בחרה בפסק דינה להתמקד ולהרחיב את הדיון באיזון הנדרש בין חופש הביטוי לבין פגיעה קשה ברגשות הציבור. לדעתה, פגיעה ברגשות יכולה להיות קשה וחמורה לא פחות מאשר פגיעה בגוף וברכוש. במיוחד כאשר מדובר בשעת חירום. בתקופות אלה יכולה הפגיעה לחרוג מעבר לתופעה הגורמת כאב, צער

ורוגז, ועלולה להביא עמה נזק מוראלי לחברה. נזק כזה עלול ליצור בקיעים בחוסן החברתי הפנימי וביכולת הביצוע של משימות לאומיות, ובכך לפגוע בסדר הציבורי, בשלום הציבור ואולי אף בביטחון המדינה. בית המשפט פונה למשפט משווה ובוחן את הפסיקה בארה"ב.⁵⁵

בית המשפט קובע כי מצבים קשים של משבר לאומי או מצבי חירום עשויים להוליד שינוי בהערכת המשקל היחסי של הערכים ולהביא להגבלה של חופש הביטוי על מנת להגן על רגשות הציבור והסדר הציבורי.

אולם, וזה העיקר בפסק הדין, בית המשפט קובע כי הדבר יקרה רק במצבים חמורים, וכי המאבק הישראלי באינתיפאדה אינו משבר חירום לאומי כולל. המציאות הקיימת, קובע בית המשפט, אינה מצדיקה פגיעה בעקרון חופש הביטוי. את הפגיעה הגלומה בסרט מתארת השופטת כפגיעה עמוקה וממשית, אולם אין זו פגיעה כה קשה ברגשות הציבור, המצדיקה איסור הקרנתו. בית המשפט קובע כי הציבור בישראל יכול לשאת את הפגיעה הגלומה בסרט, וכי כתשובה לביטוי הרע והפוגע המצוי בו יש להציב את הביטוי האמתי והטוב. פסק הדין מסתיים בדבריו של פרופ' דרשוביץ: **"The solution is to answer bad speech with good, and to have the good speech prevail in the marketplace of ideas"**.⁶⁵

דיון - משמעותם של המקרים וניתוח החלטות בית המשפט

האינתיפאדה של העם הפלסטיני היא במידה רבה מאבק על הכרה ועל תמיכה של העולם בדרישותיו ובזכויותיו. האינתיפאדה היא גם מאבק נגד כוח העמידה של ישראל ונגד החוסן של הציבור הישראלי ורצונו לדבוק בעמדותיו. התקשורת היא הזירה המרכזית שבה מתנהלים הקרבות.

שלושת המקרים שבהם עוסק מאמר זה הם חלק מהמאבק המתנהל על דעת הקהל בארץ ובעולם. אין מדובר כאן במקרים מובהקים של חופש ביטוי המתנגש עם ביטחון המדינה במובן הצר של הביטוי. אין מדובר בחשיפה של סודות צבאיים. בנושאים אלה קיימת צנזורה צבאית הממשיכה לפעול ככל שניתן במציאות הטכנולוגית המודרנית. נושאים של צנזורה צבאית כמעט ואינם מגיעים לדיון בבתי המשפט בישראל.⁵⁷ כמו כן יש לציין כי במקרים הנדונים כאן אין מדובר בהטלת מגבלות על דרך פעולתו של הצבא או של רשויות הביטחון האחרות. דיון בנושאים אלה, הכוללים למשל, הגבלות על בניית הגדר, איסור על הפעלת לחץ פיזי בחקירות או הגבלות על הריסת בתים,⁵⁸ חורג ממסגרתו של הדיון הנוכחי.

המקרים הנדונים כאן הם תוצר מובהק של האינתיפאדה ושל הקרב על התודעה. רשויות המדינה מנסות להגן על הציבור הישראלי מפני התעמולה הפלסטינית, ולמנוע את הפגיעה ברגשות ובמוראל הציבור הכרוכה במתן במה לעמדות פלסטיניות קיצוניות השוללות את קיום המדינה או מעודדות את הטרור נגדה. כמו כן, דבר הניכר בעיקר בפרשת התעודות לעיתונאים, רשויות המדינה מנסות להקשות על הפלסטינים את הגישה למידע כדי להקשות על התעמולה שהם מנהלים בעולם הרחב ובתקשורת הבינלאומית נגד ישראל.

ניסיונות אלה של רשויות המדינה השונות עומדים בניגוד לערכים הדמוקרטיים של חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת והם מנוגדים למסורת של חופש הביטוי הנהוגה בישראל, מסורת שהיא פרי החלטות קודמות של בית המשפט העליון. שלוש ההחלטות של רשויות המדינה מבטאות רצון ליצור איזון חדש, שונה, בין העיקרון של חופש הביטוי לבין הצורך להיאבק בפלסטינים גם בזירה התקשורתית והציבורית בתוך ישראל ומחוצה לה. הממשלה שואפת לקבל סמכויות וכלים חדשים כדי לנהל את הקרב על התודעה הציבורית ועל דעת הקהל הישראלית לנגד מה שנראה לה תעמולה עוינת ואמצעי נוסף של מלחמה נגד ישראל.

בכל המקרים הנדונים, הוגשו מיד עתירות לבית המשפט, וזה מצא את עצמו בדילמה קשה, כאשר הוא נדרש להגן על מסורת של חופש ביטוי בתקופה של חירום, ונדרש להתנגש באופן חזיתי עם רשויות המדינה, פרקליטות המדינה, וציבור רחב מאוד של ישראלים שעסוקים בהשרדות ובמאבק ולא רוצים לראות את בית המשפט שלהם תומך באויב.

בפני בית המשפט העליון ניצב אתגר של ממש. איך להגן על עקרון חופש הביטוי, שהוא אחד מעקרונות היסוד של המדינה ושל הדמוקרטיה הישראלית ויחד עם זאת לשמור על אמון הציבור במערכת המשפט. לשופטים ברור כי גם אמון הציבור במערכת המשפט הוא ערך חשוב ומרכיב חיוני להמשך קיומה של דמוקרטיה יציבה בישראל.

האתגר הנוכחי הנדון במאמר זה הוא כמובן חלק מאתגר רחב הרבה יותר שעניינו שמירה על זכויות אדם, על עקרונותיה של הדמוקרטיה הישראלית ועל ערכיו של המשפט הבינלאומי הפומבי לנגד הטרור הרצחני הפוגע בחפים מפשע ברחבי המדינה. דיון מקיף באסטרטגיה של בית המשפט העליון במתח שבין זכויות האדם לביטחון הלאומי חורג ממסגרתו של הדיון הנוכחי, אולם חשוב לציין ולהזכיר כי לפסיקת בית המשפט העליון חשיבות עליונה במציאות הפוליטית והחברתית בישראל. החברה בישראל שסועה וחלוקה באופן עמוק בכל הנוגע לדרכה המדינית והפוליטית של המדינה וכן בכל הנוגע למקומם ולחשיבותם של ערכי זכויות האדם והדמוקרטיה במציאות של מאבק בטרור. בהיעדר הכרעה פוליטית וחברתית, מונחות המחלוקות כולן לפתחו של בית המשפט העליון,⁵⁹ והוא נדרש למצוא את שביל הזהב, והכול מבלי לאבד את אמון הציבור בו.

בית המשפט בחר בתחום ההגנה על חופש הביטוי באסטרטגיה מעניינת וחכמה. כל המקרים הנדונים במאמר זה הם ביטוי של אותה אסטרטגיה, אולם היא ניכרת במיוחד בפסק הדין המקיף והמנומק שביניהם, בעניין הסרט "ג'נין ג'נין".

התוצאה הסופית, שהיא העיקר בפסיקות של בית המשפט, היא הגנה נחרצת ואמיצה על עקרון חופש הביטוי, גם בתקופה של מאבק לאומי, וגם לנגד האיום של מלחמה ושל טרור. הגנה זו רחבה בהיקפה אף יותר מבמדינות דמוקרטיות אחרות שחוו מצבים דומים⁶⁰. דוגמה בולטת היא ההגבלה שהוטלה באנגליה, ואושרה על ידי בית המשפט, על שידורים ישירים של נואמים מקרב הארגונים הצפון אירלנדיים, לאחר מתקפות טרור באנגליה, וזאת בטענה שיש להגן על רגשות הצופים⁶¹.

אולם, בית המשפט מעניק את התמיכה לעקרון חופש הביטוי, בלי לבטא ולו ברמז, תמיכה, אהדה או אמפתיה לתוכן הביטוי הפלסטיני. מה שקורה בפועל הוא ההפך הגמור. בית המשפט גם לא מנסה להפחית ממשמעותו של הביטוי הפלסטיני. בית המשפט יוצא מגדרו על מנת להדגיש כי התוכן של הביטוי הפלסטיני הוא שקרי, מעוות, ופוגעני. בית המשפט מרחיב בפסק הדין את ההכרה שהוא נותן לפגיעה הקשה ברגשות הציבור, ואת ההבנה שהוא מגלה לרגשות של הלוחמים שהשתתפו בקרב בג'נין, למשפחות השכולות ולציבור הרחב של תושבי המדינה המזדהים עם

דמותה האנושית והמוסרית של המדינה. לא נעשה ניסיון למזער או לטשטש את עוצמת הפגיעה וההשפעה השלילית של הביטוי הפלסטיני, המתואר כביטוי רע. בית המשפט לא מגן על הביטוי הפלסטיני בגלל שהוא פלסטיני, אלא למרות שהוא פלסטיני. בית המשפט לא מגן על הביטוי בשל תוכנו, אלא למרות תוכנו המגונה והשלילי. בית המשפט מגן על הערך של חופש הביטוי, על הדמוקרטיה הישראלית, ומציב רף גבוה מאוד לפגיעה בחופש הביטוי. רק פגיעה אנושה ברגשות הציבור, כזו העלולה להביא להפרה של ממש בסדר הציבורי, תצדיק הגבלה של חופש הביטוי. וכאן מגיע המהלך המבריק של בית המשפט, המצליח להציג את קבלת העתירה הפלסטינית כניצחון ישראלי.

בית המשפט קובע כי לפגיעה כזו הפלסטינים לא יכולים לגרום. אנחנו חזקים יותר. הם, הפלסטינים אמנם פוגעים בנו בביטוי השקרי והרע שלהם, אולם יכולתם לפגוע בנו באמצעות ביטוי היא מוגבלת. אין הם מגיעים לרמה של פגיעה אנושה המסכנת את הסדר הציבורי, או את כוח עמידתה של החברה הישראלית. כך מציג בית המשפט את פסק דינו, הנותן עדיפות לחופש ביטוי, כפסק דין הקובע את חוסנה של מדינת ישראל ואת יכולתה לעמוד במתקפות התקשורתיות ובתעמולה של האויב.

אחרית דבר:

בקשות לקיים דיון נוסף בפסיקת בית המשפט

בשניים מהמקרים המפורטים במאמר זה הוגשו לבית המשפט העליון בקשות לקיים דיון נוסף בפסק הדין. בקשה לדיון נוסף הוגשה על ידי לשכת העיתונות הממשלתית בפרשת תעודת העיתונאי לעיתונאים הפלסטינים,⁶² ובקשה אחרת לדיון נוסף הוגשה בנוגע לאישור ההקדנה של הסרט ג'נין ג'נין.⁶³ בקשה זו הוגשה גם על ידי המדינה, המועצה לביקורת סרטים וכן על ידי עותרים אחרים בהסבני משפחות של חלק מלוחמי צה"ל שנפלו בקרב בג'נין וחילי מילואים שהשתתפו בלחימה. הבקשות נדחו.

המשותף לשתי בקשות אלה הוא סירובה של המדינה לקבל את פסיקת בית המשפט העליון וחוסר הנכונות שלה לפנות להליך החריג יחסית של בקשה לקיים דיון נוסף בנושא. בקשה לקיום דיון נוסף מעידה על כך שלפחות העותרים, ובמקרה זה – המדינה, סבורים שפסק הדין מהווה שינוי של הלכה קיימת וכי מדובר בהלכה חדשה, חשובה או קשה, או הלכה הסותרת הלכות קודמות.⁶⁴

בית המשפט דחה אמנם את שתי הבקשות וקבע בשני המקרים כי אין מדובר בהלכות חדשות הסותרות הלכות קודמות, אולם בשני המקרים ניצל בית המשפט את ההזדמנות החוזרת שניתנה לו וניסה להמעיט בחשיבותם של פסקי הדין ובתרומתם לזכויותיהם של הפלסטינים. בשני פסקי הדין הקצרים שניתנו בבקשה לדיון נוסף עשה בית המשפט מאמץ נוסף לזכות באמון הציבור ונקט ברטוריקה מעניינת.

בפרשת תעודות העיתונאי נקט השופט חשין בשני אמצעים רטוריים ומשפטיים על מנת להמעיט בחשיבות פסק הדין שניתן על ידי בית המשפט העליון. ראשית הוא מפרש את פסק הדין באופן מצמצם ומקטין את היקף תחולתו ומשמעותו. וזו לשונו של השופט חשין המסביר את פסק הדין וגם נותן כמה עצות למדינה:

"פסק-הדין שלעניין מצווה את הלשכה את שהוא מצווה אך אין הוא מורה את המפקד מה יעשה ומה לא יעשה. מדיניות המפקד לגופה לא נדונה בפסק-הדין וממילא ממשיכה היא לעמוד על מכונה כבעבר. אכן, בעשותו את הצו מוחלט קבע בית-המשפט כי בכפיפות לבדיקות ביטחון אינדיבידואליות ו'באם יזכו [המשיבים] להיתרי כניסה ועבודה' יוצאו תעודות עיתונאי למשיבים. היתרי תנועה ועבודה נותרו מחוץ לתחום הצו המוחלט, והמפקד יעשה במסגרת הדין כחוכמתו. יתר-על-

כן: בית המשפט אינו מורה את העותרים אלו 'בדיקות ביטחוניות אינדיבידואליות' תיערכנה למשיבים, ואין מונע את העותרים לערוך בדיקות ביטחון כנראה להם ובלבד שאותן בדיקות תעמודנה בקריטריונים המקובלים של המשפט הנוהג. למותר לומר כי רשאים הם העותרים לשנות מדיניותם מעת לעת – לחומרה או לקולה, על-פי הנתונים המשתנים – שהרי מדיניותה של רשות על-פי עצם טיבה וטבעה ניתנת לשינוי עם שינוי העתים".⁶⁵

השופט חשין נתן למדינה עצות איך להתחמק מקיומו של פסק הדין ואיך להמשיך לקיים את המדיניות הביטחונית, המונעת תעודות עיתונאי מפלסטינים, למרות פסיקתו הברורה של בית משפט. האמצעי השני שבו נקט השופט חשין מעניק לקורא הסבר לדברים אלה. האמצעי השני הוא ברור ובוטה. השופט חשין מסביר כי דחיית הבקשה לדיון נוסף לא נובעת מהסכמתו לפסק הדין, להפך. הוא קובע באופן ברור שהוא לא מסכים לפסק הדין של השופט דורנר, ואלה דבריו: **"סירובי להורות על דיון נוסף אל יפורש כהסכמה לכל אשר נאמר בפסק-הדין. כך, למשל, אני מתקשה לצרף דעתי לדעה כי הסיכון בו מדובר הוא סיכון 'קלוש ותאורטי'. אם כך על דרך הכלל, לא כל שכן כששירות הביטחון סובר אחרת ובית המשפט סירב לשמוע בדלתיים סגורות את טעמיו של השירות. בדלתיים סגורות. הוא הדין באמירות אחרות של בית-המשפט המצויות במקומות אחרים בפסק-הדין. אכן, סירוב להעניק היתר לדיון נוסף אין פירושו כי כל שנאמר בפסק-הדין מקובל על השופט המסרב לבקשה. פירושו אינו אלא זה, שפסק-הדין לא קבע הלכה מאותו זן הלכות המצדיקות על-פי דין קיומו של דיון נוסף, קרא: הלכה חדשה, קשה וכו'".⁶⁶**

השורה התחתונה היא מעניינת במיוחד. בית המשפט לא מקיים דיון נוסף בפרשה ופסק הדין של השופט דורנר הוא המחייב. למרות זאת, אין ספק שפסק הדין של השופט חשין מחליש את עצמתו ותוקפו של פסק הדין הראשון, ומחזיר ללשכת העיתונות ולפרקליטות המדינה שמץ מכבודם האבוד. דומה שזו הייתה מטרתו של השופט חשין.

תהליך דומה מתרחש גם סביב פרשת "ג'נין ג'נין". גם כאן בית המשפט מסרב לקיים דיון נוסף בפרשה וקובע כי אין מדובר בהלכה חדשה. גם כאן מנצל השופט, הפעם זה השופט מצא, את ההזדמנות ואת הבמה כדי להוסיף ולהכות בסרט "ג'נין ג'נין" וביוצריו וכדי לפצות במידת מה את העותרים, שהפסידו בהליך העיקרי של בקשה לדיון נוסף. השופט ניסה במהלך הדיונים להביא את היוצרים לפשרה ולהסדר עם העותרים. בפסק הדין הוא "מסביר" למה לדעתו הם טעו בכך שלא הסכימו להסדר ומוסיף לכך "איום" הנוגע לסיכויי הסרט להיות משודר בטלוויזיה. וזו לשונו של השופט: "נראה שגם המשיבים יוצאים נפסדים מכישלון הניסיון לגיבושו של הסדר מוסכם. הקרנת הסרט בשלמותו, שכבר הוכח לגביו שבמסווה של סרט תיעודי שולבו בו עלילות שקריות, בוודאי לא תוסיף להם כבוד. אכן, אילו הסכימו

להסדר, שעל עיקריו עמדתי, היו מסירים מהסרט את הדופי שדבק בו בדבר היותו סרט תעמולתי שקרי ומשווים לו אופי של סרט המציג את האירועים מנקודת המבט הפלסטינית, שחרף היותה שנויה במחלוקת יש טעם להתוכח עימה. ראיתי טעם להעיר זאת מתוך תקווה, שמא – חרף דחיית העתירות – ישכילו המשיבים לשוב ולשקול אם עמידתם על הצגת גרסתו המלאה של הסרט, כפי שהורשו לעשות על-פי פסק-דינו של בית-המשפט העליון, עולה בקנה אחד עם ציפיותם כי ימצאו בתי קולנוע בישראל שיהיו נכונים להקרין סרט זה, או כי יהיו מי שיצפו בו וייתחשו באמון למסריו. הדברים אמורים גם ביחס לשאלת הקרנתו של הסרט שלא בבתי הקולנוע אלא בטלוויזיה או במדיומים אחרים. ביחס להקרנת הסרט באיזה מאלה לא נקבע בפסק-הדין דבר. אמנם מבחינת המועצה והעותרים קשה לראות שוני משמעותי בין מסלולי ההפצה השונים, אך יש לזכור שלהקרנת הסרט באיזה מערוצי הטלוויזיה יהיה על יוצריו להשיג אישור של מנהלי הערוץ, והשיקולים למתן אישור כזה אינם בהכרח זהים לשיקוליה הראויים של המועצה.⁶⁷

השופט מצא מנסה להפחית מחשיבות פסק הדין של בית המשפט העליון בכלל ושל השופטת פרוקצ'יה בפרט, וקובע כי הדברים שנאמרו בפסק הדין בדבר כוחה של החברה הישראלית לעמוד בביטויים קשים אינם בגדר הלכה אלא בגדר "משאלת לב" של השופטת פרוקצ'יה. ואלה דבריו של השופט מצא: **"הוא הדין באשר לקביעתה, כי בשל התמשכותו של העימות בין ישראל לבין הפלסטינים נדרש הציבור בישראל לרמת סבולת גבוהה למול טענות שקריות ומצגי עובדות מעוותים. אף זאת אינה, לטעמי, בבחינת קביעה הלכתית אלא בגדר משאלת-לב המהווה חלק מן התפיסה הנורמטיבית המקובלת והראויה למדינה דמוקרטית המייחסת חשיבות רבה לשמירה על ערכיה הבסיסיים גם בתקופות של משבר מתמשך"**.⁶⁸

אכן, שופטי בית המשפט העליון עושים מאמץ נוסף לרצות את המדינה, את משרד המשפטים שהגיש את הבקשות לדיון נוסף ואת הרוב היהודי ולהמעית בחשיבותה של הפסיקה שנקבעה. לדעתי, הדברים של השופטים חשין ומצא חורגים מעט מגבולות הטעם הטוב וההגינות בין שופטים, וחורגים מגבולות המותר והראוי בהכרעה בבקשה לדיון נוסף. יש בדברים כדי להחליש את תוקפה של פסיקת בית המשפט העליון וזאת בגין דעתו של שופט אחד, שלא התלבנה במסגרת דיון נוסף. יתכן ומוטב היה לקבוע במקרים אלה דיונים נוספים, בהרכב רחב יותר של בית המשפט העליון, כדי שאפשר יהיה לקבל הכרעה מקיפה יותר ובעלת משקל מחייב יותר כלפי כל שופטי בית המשפט העליון ומוסדות המדינה. כיום, בעקבות ההערות של השופטים חשין ומצא, ייתכן שגם המועצה לביקורת סרטים וגם לשכת העיתונות הממשלתית סבורים כי צדקו בפעולותיהם, וכי רק הרכב אחד של בית המשפט העליון הביא להפסד שלהם בבג"צ, בעוד הרכב אחר יכול היה לתמוך בדעתם.

סיכום ומסקנות

מאז תחילת האינתיפאדה השנייה באוקטובר 2000 ניצבה ישראל במאבק שהתנהל לא רק בשטח אלא גם בתקשורת. זהו מאבק על התודעה, על דעת הקהל ועל חוסנה של החברה, על לכידותה ועל המוראל שלה. התקשורת היא זירה מרכזית במאבק הזה, ויש לה תפקידים חשובים בתהליכים השונים המתרחשים בחברה הישראלית כולה, והנוגעים לזהות לאומית, לנרטיבים תרבותיים, וכן לעיצוב, לשמירה ולשינוי של זהויות קולקטיביות לאומיות. הביטוי הפלסטיני, שנאבק על מקומו בחברה הישראלית, היה בתקופה זו שונה באופן קוטבי מהקונצנזוס הישראלי, המעוצב על ידי הרוב היהודי.

מאבקים אלה מהווים אתגר ומבחן לעקרון חופש הביטוי וליכולתה של דמוקרטיה לנהל מאבק לאומי ולשמור על ערכי הדמוקרטיה בכלל ועל ערכי חופש הביטוי וחופש העיתונות בפרט. מאבקים אלה מתרחשים על רקע תהליך אָטִי אך מתמשך של הכרה הולכת וגוברת בזכויות האדם של הערבים הפלסטינים, אזרחי המדינה, הזכאים לשוויון זכויות בכלל, לחופש ביטוי ולגישה חופשית לאמצעי התקשורת בפרט. תקופה זו מזמנת לנו מבחן נדיר ליכולתה של הדמוקרטיה הישראלית להמשיך את התהליך של הרחבת חופש הביטוי של הפלסטינים, ולא לסגת אחור לניסיונות השתקה, צנזורה ודיכוי.

מאמר זה עסק בשלושה מקרים בולטים שבהם רשויות המדינה, תחת לחץ האירועים החמורים של האינתיפאדה, בחרו לפגוע בזכות לחופש ביטוי של פלסטינים. עצם קיומם של מקרים אלה, לצד עשרות מקרים נוספים, שלא הגיעו לבתי המשפט, מעיד על כך שהחברה הישראלית וחלק מרשויות המדינה מתקשים להתמודד עם האתגר ובוחרים לעתים לפגוע בחופש הביטוי מתוך אמונה כי הדבר מגן על רגשות הציבור ומחזק את העמדה הישראלית הרשמית במאבק על דעת הקהל בארץ ובעולם.

כל המקרים הנדונים הגיעו במהירות רבה לדיון בפני בית המשפט העליון בישראל. בית משפט זה מחוייב באופן עמוק לדמוקרטיה בכלל ולחופש הביטוי בפרט. על כך גאוותו. לבית המשפט העליון מסורת ארוכה, המתחילה בשנות ה-50 המוקדמות, של הגנה על חופש הביטוי גם בתקופות קשות כשמנגד עמדותיהן הסותרות של הממשלה ושל הצבא.

ראינו כי גם במקרים הנדונים כאן בית המשפט התערב והפך את החלטות של רשויות המדינה השונות, לרבות החלטה של יו"ר ועדת הבחירות המרכזית, שהוא

עצמו מכהן כשופט בבית המשפט העליון. אלה הן החלטות אמיצות. נדיר לראות בית משפט המצליח בשעת חירום לאומית לשמור על ערכים של זכויות אדם, חופש ביטוי וזכות הציבור לדעת, בשעה שטרור קשה מכה בנשים ובילדים, באוטובוסים ובקניונים, וכל זאת בניגוד לעמדותיהם ולרצונם של הממשלה ושל רשויות הביטחון, המבקשות להצר את חופש הביטוי הפלסטיני בטענה כי הפרסומים הללו מחלישים את יכולתה של המדינה להיאבק בטרור.

המאמר חושף את האסטרטגיה החכמה והמעניינת שבה נקט בית המשפט העליון בבואו להגן על חופש הביטוי של הפלסטינים בתקופת האינתיפאדה. ברור כי החלטות אלה אינן פופולאריות בישראל. בית המשפט נימק את החלטותיו באמרו שישראל חזקה דיה, ולכן היא יכולה וצריכה לעמוד במתקפות הפלסטיניות גם כאשר הן התקפות על רגשות הציבור באמצעות התקשורת – סרט תעודה, או תעמולת בחירות.

בית המשפט נמנע מכל גילוי של אמפתיה, הבנה או חלילה אהדה לעמדה הפלסטינית. זוהי עמדתו של האויב. ההנמקה נוגעת כל כולה לחוסן הלאומי של ישראל. אנו חזקים ולכן יכולים להתמודד גם עם זה.

אסטרטגיה זו ננקטה ככל הנראה על מנת לשמור על אמון הציבור הרחב בבית המשפט. אמון שבלעדיו לא יוכל להמשיך להגן על הדמוקרטיה ועל זכויות האדם בישראל.

בהקשר זה ניתן למקם את החלטות בית המשפט במסגרת הבקשות לקיום דיון נוסף בהחלטות. התוצאה הסופית היא שהבקשות נדחו. ההחלטות נותרו על כנן. עם זאת, בניסיונו לרצות את רשויות המדינה ולחזק את אמון הציבור בהחלטותיו, הלך בית המשפט צעד אחד קדימה וכלל הערות שיש בהן כדי להחליש את תוקפה של הפסיקה העקרונית שבה הוא דבק. הערות אלה יכולות להחליש את המסר לרשויות המדינה, ולגרום לכך שמקרים אחרים של צנזורה ושל ניסיונות השתקה של פלסטינים יתרחשו בעתיד הקרוב, וכנראה יגיעו גם הם לפתחו של בית המשפט העליון.

בית המשפט העליון לבדו אינו יכול לשנות באופן מהותי את דמותה הסוציו-פוליטית של החברה הישראלית השסועה, אולם בהגנה אמיצה על חופש הביטוי הפלסטיני, הוא בוודאי תורם תרומה של ממש לכוחה של התקשורת⁶⁹ לבטא ולאפשר תהליכים שעשויים להוביל לשינוי חברתי ופוליטי של ממש, ולהגשמתם של ערכי הדמוקרטיה והשוויון.

הערות

- 1 ראו: E. Barendt, *Freedom of Speech*, oxford 1985; על תקשורת ודמוקרטיה בישראל ראו: ד' כספי (עורך), תקשורת ודמוקרטיה בישראל, ירושלים 1997; ראו גם: ד' כספי ו' לימור, המתווכים – אמצעי התקשורת בישראל, ירושלים תשנ"ג.
- 2 ראו: F. Schauer, *Free Speech: A Philosophical Enquiry*, Cambridge 1982
- 3 D. Shinar, "Constructing Collective Identities and Democratic Media in a Globalizing World: Israel as a Test Case In Democratizing Global Media: One World, Many Struggles", R.A Hackett and Z. Y. Boulder (eds.), Rowman and Littlefield, 2005
- 4 לשני מחקרים כאלה העוסקים בחברה הישראלית ובזכויותיו של המיעוט הפלסטיני ראו: G. Barzilai, *Communities and Law: Politics and Culture of Legal Identities*, Michigan 2003; Y. Dotan, "Judicial Rhetoric, Government Lawyers and Human Rights: The Case of the Israeli High Court of Justice During the Intifada", *Law and Society Review*, 33 (1999), pp. 319–363
- 5 דו"ח ועדת אור – דין וחשבון של ועדת החקירה הממלכתית לבידור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 ירושלים, אלול התשס"ג – אוגוסט 2003.
- 6 בגבולות הקו הירוק הערבים מהווים כ-18% מן האוכלוסייה בישראל.
- 7 על התקשורת הישראלית בתקופה זו ראו: ד' דור, מאחורי חומת מגן, תל אביב תשס"ג; על אמון הציבור בתקשורת ראו: י' פרי, 'צפתי וד' דור, "עמדות הציבור כלפי סיקור הסיכסוך הישראלי פלסטיני", דו"ח מס' 3 של מדד אמון הציבור בתקשורת, מכון הרצוג, תל אביב מאי 2004.
- 8 דב שנער מפרט במאמרו על שלושת התפקידים המרכזיים של התקשורת בצומת של זהות ודמוקרטיה ראו: ד' שנער (לעיל הערה 3).
- 9 בג"צ 73/53 חברת קול העם בע"מ נ' שר הפנים, פ"ד ז 871; מעניין להזכיר כי פסק דין זה נמצא כפסק הדין המוביל בתקדימי בית המשפט העליון במחקר שערכו לאחרונה יורם שחר, מירון גרוס וחנן גולדשמידט, "מאה התקדימים המובילים בפסיקת בית המשפט העליון – ניתוח כמותי" משפט וממשל 7 (2004), עמ' 243–303.
- 10 ראו לעיל פס"ד קול העם, וכן: P. Lahav, *Freedom of Expression During National Security Crises*, new haven 1973.
- 11 על מקומו של חופש הביטוי בפסיקת בית המשפט העליון ראו: א' ברק, "המסורת של חופש הביטוי בישראל ובעיותיה" משפטים, כז (תשנ"ז), עמ' 223–248.
- 12 ד"נ 9/77 חברת החשמל נ' הארץ, פ"ד לב(3) 337.
- 13 בג"צ 399/85 כהנא נ' רשות השידור, פ"ד מא(3) 255; ראו גם: M.B Nimmer, *On Freedom of Speech*, New York 1992.
- 14 על הרציונאל של עקרון חופש הביטוי ראו: מ' קרמיצר, "חופש הביטוי", אוסף מאמרים לזכרו של חמן

- שלח ז"ל, תל אביב עמ' 48-60; וכן: א' ברק, פרשנות במשפט, ג: פרשנות חוקתית, ירושלים תשנ"ד, עמ' 416.
- 15 ראו: מ' הופנונג, ישראל – ביטחון המדינה מול שלטון החוק 1948-1991, ירושלים תשנ"א; וכן מ' נגבי, חופש העיתונות בישראל: ערכים בראי המשפט, ירושלים 1995.
- 16 ראו למשל: בג"צ 680/88 שניצר נ' הצנזור הצבאי הראשי פ"ד מב(4) 617; א' בנבנשתי, "הסדרת חופש הביטוי בחברה מקוטבת", משפטים, ל (1999), עמ' 29-67.
- 17 ה' נוסק ו' לימור, "נורמליזציה של אנומליה: צנזורה צבאית בישראל", ה' נוסק (עורך), ישראל בתחילת המאה ה-21, 2002, עמ' 65. וכן: H. Nossek and Y. Limor, "Fifty Years in a Marriage of Convenience: News Media and Military Censorship in Israel", *Communication Law and Policy*, 6 (2001), pp. 1-35; מאמרים אלה עוסקים בצנזורה הצבאית הפועלת מכוח "ועדת העורכים" ולא עוסקים בצנזורה החריפה הרבה יותר המופעלת על התקשורת הערבית בישראל ועל התקשורת הפלסטינית בשטחי יהודה שומרון ועזה; וראו: דו"ח ועדת אור (לעיל הערה 5); ראו: Y. Limor and H. Nossek, "Military Censorship in Israel", M. Lemhstedt and L. Poethe (eds.), *Leipzig Jahrbuch Zur Buchgeschichte*, 5 (1995), pp. 281-302; וראו גם: ז' סגל, "הצנזורה הצבאית: סמכויותיה, ביקורת שיפוטית על פעולותיה והצעה להסדר חילופי", עיוני משפט, טו(2) (1990) עמ' 311-342.
- 18 סעיף 19 לפקודת העיתונות ותקנות 94-96 לתקנות ההגנה (שעת חירום) 1945. וראו הצעתה של ועדת צדוק לבטל סמכות זו: דין וחשבון הוועדה הציבורית לחוקי העיתונות, ספטמבר 1997.
- 19 חוק חופש המידע התשנ"ח – 1998.
- 20 בשנות ה-60 עסק בית המשפט העליון בשאלת זכותם של ערבים להתאגד למען קידום מטרות פוליטיות, וכן בזכותם לרשום מפלגה שתתמודד בבחירות לכנסת. בית המשפט העליון אישר החלטות של הגופים הממונים לפסול את ההתאגדות ולמנוע את ההשתתפות בבחירות: ראו בג"צ 253/64 ג' ריס נ' הממונה על מחוז חיפה, פ"ד יח(4) 673 וכן ע"ב 1/65 ירדור נ' יו"ר ועדת הבחירות לכנסת פ"ד יט(3) 365. על השינוי שחל בזכויות המיעוט הערבי מאז ימים אלה ועד היום ראה לאחרונה בג"צ 6698/95 קעדאן נ' מנהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד(1) 258.
- 21 על זכויותיהם ומעמדם של הערבים בישראל ראו: ר' גביון וד' הקר (עורכות), השסע היהודי ערבי בישראל, ירושלים תש"ס. על תפקידו של בית המשפט העליון בנושא זה ראו: א' סבן, "השפעת בית המשפט העליון על מעמד הערבים בישראל", משפט וממשל, ג (תשנ"ו), עמ' 541-569; וכן משפט וממשל, ו (תשס"א).
- 22 בג"צ 39/64 אל ארד נ' הממונה על מחוז הצפון, פ"ד יח(2) 340, והשווה להחלטות דומות בשנות השמונים למנוע מתן רישיון או לבטל רישיון קיים: בג"צ 322/81 מח'ול נ' הממונה על מחוז ירושלים, פ"ד לז(1) 789, ובג"צ 562/86 אלחטיב נ' הממונה על המחוז, פ"ד מ(3) 657 שבו קובע השופט ברק: "העיתון מהווה אמצעי לו נזקק הארגון העיוני במלחמתו נגד ישראל. ביטולו של הרישיון מהווה אמצעי בו משתמשת המדינה להגן על עצמה".
- 23 בג"צ 807/78 עין גל נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד לג(1) 274.
- 24 בג"צ 541/83 עסלי נ' הממונה על מחוז ירושלים, פ"ד לז(3) 837.
- 25 ה' נוסק ו' לימור (לעיל הערה 17); ז' סגל, "הצנזורה הצבאית: סמכויותיה, ביקורת שיפוטית על פעולותיה והצעה להסדר חילופי", עיוני משפט, טו (2) (1990), עמ' 311; כמון כן ראה ניתוח של הצנזורה הצבאית החלה בשטחים הכבושים: H. Nossek and K. Rinnawi, "Censorship and Freedom of the Press: Under Changing Political Regimes", *Gazette*, 65 (2) pp. 183-202 D. Shinar, *Palestinian Voices: Communication and Nation Building in the West Bank*, 1987.

- 26 א' סבן, "הזכויות הקיבוציות של המיעוט הערבי הפלסטיני: היש האין תחום הטאבו", עיוני משפט, כו(1) (תשס"ב) עמ' 241-319; וכן: ח' ג'בארין, "לקראת גישות ביקורתיות של המיעוט הפלסטיני: אזרחות, לאומיות ופמיניזם במשפט הישראלי", פלילים, ט (דצמבר 2000) עמ' 53-93.
- 27 עניין "קעדאן" (לעיל הערה 20).
- 28 ע"ב 131/03 ועדת הבחירות לכנסת השש עשרה נ' ח"כ עזמי בשארה (טרם פורסם).
- 29 בג"צ 6924/98 האגודה לזכויות האזרח נ' ממשלת ישראל, פ"ד נה(5) 15 (זכות ייצוג לערבים במועצת מנהל מקרקעי ישראל).
- 30 בג"צ 4112/99 עדאלה נ' עיריית ת"א יפו, פ"ד נו(5) 393.
- 31 דנ"פ 8613/96 מוחמד יוסף ג'אברין נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(5) 193.
- 32 א' סבן (לעיל הערה 26); וכן: G. Barzilai, "Fantasies of Liberalism and Liberal Jurisprudence: State Law, Politics, and the Israeli-Arab-Palestinian Community", *Israel Law Review*, 34 (3) (2002), pp. 425-451.
- 33 מעניין לציון כי במחקר מקיף שנערך בנושא התקשורת בדמוקרטיה הישראלית ועמדות הציבור כלפי התקשורת עלו ממצאים לפיהם הציבור הערבי בישראל נותן אמון בתקשורת הישראלית במידה רבה מאוד: כ-67% מן הערבים נתנו אמון בתקשורת במידה רבה או מסוימת, לעומת 47% מן היהודים. ראו: א' אריאן, 'צפתי, פ' בן נון וש' ברנע, התקשורת בדמוקרטיה הישראלית מנקודות מבט שונות, ירושלים יוני 2005, עמ' 16.
- 34 על תפקידו של השופט ושל בית המשפט העליון בחברה דמוקרטית, ועל תפקידם בהגנה על הדמוקרטיה וערכיה ראו: א' ברק, השופט בחברה דמוקרטית, חיפה 2004, עמ' 89-95.
- 35 בין האתגרים המרכזיים, שלהם היבטים משפטיים מובהקים אפשר למנות את שאלת חוקיות חיסולים של טרוריסטים, שאלה שטרם הוכרעה בבית המשפט העליון, וכן שאלת חוקיותה של גדר הפרדה בשטחים ראו: בג"צ 2056/04 מועצת הכפר בית סוריק נ' ממשלת ישראל, פ"ד נח(5) 807, ולאחרונה בג"צ 7957/04 זהראן יונס מחמד מראעבה נ' ראש ממשלת ישראל (טרם פורסם) (ניתן ביום 15.9.05) בפ"ד זה קובע בית המשפט העליון, בניגוד לפסק הדין של בית המשפט הבינלאומי בהאג, כי ניתן להקים גדר הפרדה בשטחים.
- 36 על שמירת זכויות אדם בתקופה של טרור ובשעת חרום ראו: D. Pannick, "Civil Liberties in an Age of Terrorism", *Israel Law Review*, 36 (2002), pp. 1-18; A. Barak, "A Judge on Judging: The Role of a P. Lahav, "political: Supreme Court in a Democracy", *Harvard Law Review*, 116 (2002) pp. 8-68 Censorship: Some Reflections on its Validity in Israel's Constitutional Law", *Israel Law Review*, 11 (1976), pp. 339-347.
- 37 בג"צ 212/03 חרות התנועה הלאומית נ' יו"ר ועדת הבחירות, פ"ד מ(1) 750.
- 38 שם, עמ' 767.
- 39 ראו לעיל הערה 37, עמ' 767.
- 40 ראו לעיל הערה 37, עמ' 674.
- 41 א"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש-עשרה נ' אחמד טיבי ואח', פ"ד נו(4) 1.
- 42 שם, סעיף 12 לפסק דינו של השופט ברק.
- 43 ראו לעיל הערה 41, סעיף 7 לפסק דינה של השופטת שטרסברג-כהן; ראו גם: מ' קרמניצר וג' חאלד, הסתה לא המרדה, ירושלים 1997.

- 44 עוד בנושא זה ראו דו"ח של מרכז אעלאם בנושא "יחסו של השלטון כלפי העיתונאים הערבים" שנכתב על ידי עו"ד מיסאא אבו אלהיגאא, נצרת 2004. הדו"ח עוסק, בין היתר, בסגירת העיתון "סוות אלחאק ואלחורייה" על ידי שר הפנים אלי ישי, וכן במעצרים וחיפושים שנערכו אצל עיתונאים פלסטינים בישראל.
- 45 בג"צ 316/03 מחמד בכרי נ' המועצה לביקורת סרטים, פ"ד נח(1) 249.
- 46 בג"צ 5627/02 אחמד סייף נ' לשכת העיתונות הממשלתית, פ"ד נח(5) 70.
- 47 י' קרניאל, דיני התקשורת המסחרית, ת"א 2003 עמ' 9-12.
- 48 בג"צ 651/03 האגודה לזכויות האזרח נ' יו"ר ועדת הבחירות לכנסת הששעשרה, פ"ד נו(2) 62.
- 49 בג"צ 4804/94 חברת סטיישן פילם נ' המועצה לביקורת סרטים, פ"ד נ(5) 661.
- 50 עניין "קול העם" (לעיל הערה 9).
- 51 עניין "חברת החשמל" (לעיל הערה 12).
- 52 עניין "כהנא" (לעיל, הערה 13).
- 53 בג"צ 6126/94 גיורא סנש נ' רשות השידור, פ"ד נג(3) 817.
- 54 עניין "ג'נין ג'נין" (לעיל הערה 49 סעיף 12 לפסק דינה של השופטת דורנר).
- 55 רק במקרים חמורים של פגיעה בפרטיות ופניה ל"קהל שבו" מהווה הפגיעה ברגשות עילה להגבלת חופש הביטוי, ראו פסקי דין באמריקה *Abrams v. United States* 250 U.S. 616 (1919), *Collin v. Smith* 578 F. 2d 1197 (1978), *Schenk v. United States* 249 U.S. 47 (1919), באנגליה *Reg. v. Home Secretary, Ex p. Brind* [1991] 1 A.C. 696, ובאוסטרליה *Melbourne v. The Council of Trustees of the National Gallery of Victoria* (1997) 96 A.C.R.I.M.R. 575; *Toben v. Jones* (2003) F.C.A.F.C. 137; על פגיעה ברגשות כעילה להגבלת חופש הביטוי ראה גם אצל: ר' כהן אלמגור, גבולות הסובלנות והחירות, ירושלים תשנ"ד; על זכויות אדם וביטחון לאומי ראו: I. Zamir, "Human Rights and National Security", *Israel Law Review*, 23 (1989), pp. 375-406.
- 56 ראו: M. Dershowitz, *Shouting Fire – Civil Liberties in a Turbulent Age*, Boston 2002, p. 187.
- 57 ראו נוסק ולימור (לעיל הערה 17).
- 58 לדיון של בית המשפט העליון בסוגיה מבצעית שעניינה הריסת מבנים בשל צרכי ביטחון ראו למשל: בג"צ 4219/02 יוסף מוחמד גוסין נ' מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, פ"ד נו(4) 608.
- 59 על תפקידו המיוחד של בית המשפט בחברה שסועה במחלוקות פוליטיות ראו: ג' ברזילי, "הגמוניה שיפוטית, קיטוביות מפלגתית ושינוי חברתי", פוליטיקה, 2 (1998), עמ' 31-51; לדעת המחבר הפיצול והקיטוביות הפוליטיים הם המובילים לדומיננטיות של בית המשפט העליון.
- 60 לעיל הערה 17; וכן: A.W. Brian Simpson, *In the Highest Degree Odious: Detention without Trial in Wartime Britain*, Oxford 1992.
- 61 ראו פסק דין אנגלי: *Reg. v. Home Secretary, Ex p. Brind* [1991] 1 A.C. 696.
- 62 דנג"צ 4418/04 לשכת העיתונות הממשלתית נ' אחמד סייף (טרם פורסם) (ניתן ביום 4.8.04).
- 63 דנג"צ 10480/03 יצחק בוסידן ואח' נ' מוחמד בכרי (טרם פורסם) (ניתן ביום 30.8.04).
- 64 כאמור בסעיף 30(ב) לחוק בתי המשפט (נוסח משולב) התשמ"ד – 1984.
- 65 עניין "בוסידן" (לעיל הערה 63, סעיף 16 לפסק דינו של השופט חשין).
- 66 עניין "בוסידן" (לעיל הערה 63, סעיף 17 לפסק דינו של השופט חשין).

67 עניין "ג'נין ג'נין" (לעיל הערה 54, סעיף 12 לפסק דינו של השופט מצא).

68 עניין "ג'נין ג'נין" (לעיל הערה 54, סעיף 15 לפסק דינו של השופט מצא).

69 מעניין לציין כי העיתונאים מעניקים לבית המשפט העליון את אמוןם, אולי ביחס ישר לאמון שהוא נותן בהם ולגיבוי שהוא מעניק לנושא חופש הביטוי. במחקר על עמדות העיתונאים כלפי מוסדות הציבור נמצא כי 93% מהעיתונאים נותנים אמון (במידה רבה או במידה מסוימת) בבית המשפט העליון, וזאת לעומת נתון של 72% בציבור הכללי. אגב, הציבור הכללי רוחש, לפי אותו מחקר אמון רב בצה"ל (78%), לעומת העיתונאים המעניקים לצה"ל רק 69%. ראו: א' אריאן, פ' בן נון, ש' ברנע וי' צפתי (לעיל הערה 33).

מקורות

- א' אריאן, ' צפתי, פ' בן נון, וש' ברנע, התקשורת בדמוקרטיה הישראלית מנקודות מבט שונות, ירושלים 2005.
- מ' אבו אלהיאגא, ' יחסו של השלטון כלפי העיתונאים הערבים', דו"ח מרכז אעלאם, נצרת 2004.
- א' ברק, השופט בחברה דמוקרטית, חיפה 2004.
- א' ברק, פרשנות במשפט, ג: פרשנות חוקתית, ירושלים תשנ"ד.
- א' ברק, "המסורת של חופש הביטוי בישראל ובעיותיה" משפטים, כז (תשנ"ז) עמ' 223-248.
- א' בנבנשתי, "הסדרת חופש הביטוי בחברה מקוטבת", משפטים, ל (1999), עמ' 29-67.
- ג' ברזילי, "הגמוניה שיפוטית, קיטוביות מפלגתית ושינוי חברתי", פוליטיקה, 2 (1998), עמ' 31-51.
- ר' גביון וד' הקר (עורכות), השסע היהודי ערבי בישראל, ירושלים תש"ס.
- ח' ג'בארין, "לקראת גישות ביקורתיות של המיעוט הפלסטיני: אזרחות, לאומיות ופמיניזם במשפט הישראלי", פלילים, ט (דצמבר 2000), עמ' 53-93.
- ד' דור, מאחורי חומת מגן, תל אביב תשס"ג.
- מ' הופנונג, ישראל - ביטחון המדינה מול שלטון החוק 1948-1991, ירושלים תשנ"א.
- ר' כהן אלמגור, גבולות הסובלנות והחירות, ירושלים תשנ"ד.
- ד' כספי (עורך), תקשורת ודמוקרטיה בישראל, ירושלים תשנ"ז.
- ד' כספי ו' לימור, המתווכים - אמצעי התקשורת בישראל, ירושלים תשנ"ג.
- מ' נגבי, חופש העיתונות בישראל: ערכים בראי המשפט, ירושלים 1995.
- ה' נוסק ו' לימור, "נורמליזציה של אנומליה: צנזורה צבאית בישראל", ה' נוסק (עורך), ישראל בתחילת המאה ה-21, 2002, עמ' 65.
- א' סבן, "השפעת בית המשפט העליון על מעמד הערבים בישראל", משפט וממשל, ג (תשנ"ו), עמ' 541.
- א' סבן, "הזכויות הקיבוציות של המיעוט הערבי הפלסטיני: היש האין תחום הטאבו", עיוני משפט, כו(1) (תשס"ב), עמ' 241-319.
- י' פרי, ' צפתי וד' דור, "עמדות הציבור כלפי סיקור הסיכוסך הישראלי פלסטיני", דו"ח מס' 3 של מדד אמון הציבור בתקשורת, תל אביב מאי 2004, עמ' 1-15.
- ז' סגל, "הצנזורה הצבאית: סמכויותיה, ביקורת שיפוטית על פעולותיה והצעה להסדר חילופי", עיוני משפט, טו (2) (1990) עמ' 311-342.
- ז' סגל, חופש העיתונות בין מיתוס למציאות, תל אביב תשנ"ו.
- י' קרניאל, דיני התקשורת המסחרית, ת"א תשס"ג.
- מ' קרמניצר, "חופש הביטוי", אוסף מאמרים לזכרו של חמן שלח ז"ל, תל אביב, עמ' 48-60.
- מ' קרמניצר וג' חאלד, הסתה לא המרדה, ירושלים 1997.
- י' שחר, מ' גרוס וח' גולדשמידט, "מאה התקדימים המובילים בפסיקת בית המשפט העליון - ניתוח כמותי", משפט וממשל, 17 (2004), עמ' 243-303.

- A. Barak, "A Judge on Judging: The Role of a Supreme Court in a Democracy", *Harvard Law Review*, 116 (2002) pp.8–68.
- E. Barendt, *Freedom of Speech*, Oxford 1985.
- G. Barzilai, *Communities and Law: Politics and Culture of Legal Identities*, Michigan 2003.
- G. Barzilai, "Fantasies of Liberalism and Liberal Jurisprudence: State Law, Politics, and the Israeli-Arab-Palestinian Community", *Israel Law Review*, 34 (3) (2002), pp. 425–451.
- A. W. Brian Simpson, *In the Highest Degree Odious: Detention without Trial in Wartime Briatain*, Oxford 1992.
- M. Dershowitz, *Shouting Fire – Civil Liberties in a Turbulent Age*, Boston 2002, p. 187.
- Y. Dotan, "Judicial Rhetoric, Government Lawyers and Human Rights: The Case of the Israeli High Court of Justice During the Intifada", *Law and Society Review*, 33 (1999), pp. 319–363.
- D. Kretmer, *The Legal Status of the Arabs in Israel*, Boulder 1990.
- P. Lahav, *Freedom of Expression During National Security Crises*, new haven 1973.
- P. Lahav, "political Censorship: Some Reflections on its Validity in Israel's Constitutional Law", *Israel Law Review*, 11 (1976), pp. 339–347.
- Y. Limor and H. Nossek, "Military Censorship in Israel", M. Lemhsteds and L. Poethe (eds.), *Leipzig Jahrbuch Zur Buchgeschichte*, 5 (1995), pp. 281–302.
- M. B. Nimmer, *On Freedom of Speech*, New York 1992.
- H. Nossek and K. Rinnawi, "Censorship and Freedom of the Press Under Changing Political Regimes", *Gazette*, 65 (2), pp. 20–183.
- H. Nossek and Y. Limor, "Fifty Years in a Marriage of Convenience: News Media and Military Censorship in Israel", *Communication Law and Policy*, 6 (2001), pp. 1–35
- D. Pannick, "Civil Liberties in an Age of Terrorism", *Israel Law Review*, 36 (2002) pp. 1–18.
- F. Schauer, *Free Speech: A Philosophical Enquiry*, Cambridge 1982.
- D. Shinar, *Palestinian Voices: Communication and Nation Building in the West Bank*, 1987.
- D. Shinar, "Constructing Collective Identities and Democratic Media in a Globalizing World: Israel as a Test Case In Democratizing Global Media: One World, Many Struggles", R.A Hackett and Z.Y. Boulder (eds.), Rowman and Littlefield, 2005.
- I. Zamir, "Human Rights and National Security", *Israel Law Review*, 23 (1989), pp. 375–406.

דוחות של ועדות

דין וחשבון הוועדה הציבורית לחוקי העיתונות, ספטמבר 1997 (ד"ח ועדת צדוק).
 דין וחשבון של ועדת החקירה הממלכתית לבידור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000 ירושלים, אלול התשס"ג – אוגוסט 2003 (ד"ח ועדת אור).

חוקים

- חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.
 חוק חופש המידע התשנ"ח – 1998.
 פקודת סרטי הראינוע, סעיפים 1(1), 6(2).
 פקודת העיתונות.
 תקנות ההגנה (שעת חירום) 1945.
 חוק בתי המשפט (נוסח משולב) התשמ"ד 1984.

פסקי דין

- דנג"צ 4418/04 לשכת העיתונות הממשלתית נגד אחמד סייף (טרם פורסם) (ניתן ביום 4.8.04).
 בג"צ 212/03 חירות התנועה הלאומית נגד יו"ר ועדת הבחירות, פ"ד נו(1) 750.
 בג"צ 316/03 בכרי נגד המועצה לביקורת סרטים, פ"ד נח(1) 249.
 דנג"צ 10480/03 בוסידן ואח' נגד בכרי (טרם פורסם).
 ע"ב 131/03 ועדת הבחירות לכנסת השש עשרה נגד ח"כ עזמי בשארה (טרם פורסם).
 בג"צ 651/03 האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד יושב־ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש־עשרה, פ"ד נו(2) 62.
 בג"צ 4219/02 גוסין נגד מפקד כוחות צה"ל ברצועת עזה, פ"ד נו(4) 608.
 בג"צ 5627/02 סייף נגד לשכת העיתונות הממשלתית, פ"ד נח(5) 70.
 א"ב 11280/02 ועדת הבחירות המרכזית לכנסת השש עשרה נגד אחמד טיבי ואח', פ"ד נו(4) 1.
 בג"צ 4112/99 עדאלה ואח' נגד עיריית ת"א יפו, פ"ד נו(5) 393.
 בג"צ 6924/98 האגודה לזכויות האזרח נגד ממשלת ישראל, פ"ד נח(5) 15.
 דנ"פ 8613/96 ג'אברין נגד מדינת ישראל, פ"ד נד(5) 193.
 בג"צ 6698/95 קעדאן נגד מינהל מקרקעי ישראל, פ"ד נד(1) 258.
 בג"צ 4804/94 חברת סטיישן פילם בע"מ נגד המועצה לביקורת סרטים, פ"ד נ(5) 661.
 בג"צ 6126/94 סנש נגד רשות השידור, פ"ד נג(3) 817.
 בג"צ 680/88 שניצר ואח' נגד הצנזור הצבאי הראשי, פ"ד מב(4) 617.
 בג"צ 562/86 אל חטיב נגד הממונה על מחוז ירושלים במשרד הפנים, פ"ד מ(3) 657.
 בג"צ 399/85 כהנא נגד הוועד המנהל של רשות השידור ואח', פ"ד מא(3) 255.
 בג"צ 541/83 עסלי נגד הממונה על מחוז ירושלים, פ"ד לז(3) 837.
 בג"צ 322/81 מח'ל נגד הממונה על מחוז ירושלים, פ"ד לז(1) 789.
 בג"צ 807/78 עין גל נגד המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד לג(1) 274.
 ד"נ 9/77 חברת החשמל לישראל בע"מ נגד הוצאת עיתון "הארץ" בע"מ ואח', פ"ד לב(3) 337.
 ע"ב 1/65 ירדור נגד יו"ר ועדת הבחירות לכנסת, פ"ד יט(3) 365.
 בג"צ 253/64 ג'ריס נגד הממונה על מחוז חיפה, פ"ד יח(4) 673.
 בג"צ 39/64 אל ארד נגד הממונה על מחוז הצפון, פ"ד יח(2) 340.
 בג"צ 73/53 חברת "קול העם" בע"מ נגד שר-הפנים, פ"ד ז 871.

פסקי דין אמריקניים

Abrams v. United States 250 U.S. 616 (1919).

Virginia v. Black 123 S. Ct. 1536 (2003).

Collin v. Smith 578 F. 2d 1197 (1978)

Schenk v. United States 249 U.S. 47 (1919).

פסקי דין אנגלי

Reg. v. Home Secretary, Ex p. Brind [1991] 1 A.C. 696.

פסקי דין אוסטרליים

Toben v. Jones (2003) FCAFC 137.

Archbishop of Melbourne v. The Council of Trustees of the National Gallery of Victoria (1997) 96

A CRIM R 575.

פרסומי מכון הרצוג לתקשורת, חברה ופוליטיקה

מדד אמון הציבור בתקשורת

- תפיסות הציבור את התקשורת הישראלית
דו"ח מס' 1 – מרץ 2003
- אמון הציבור לעומת אמון העיתונאים בתקשורת הישראלית
דו"ח מס' 2 – ינואר 2004
- עמדות הציבור כלפי סיקור הסכסוך הישראלי-פלסטיני
דו"ח מס' 3 – מאי 2004
- צריכת חדשות באתרי האינטרנט
דו"ח מס' 4 – פברואר 2005

סדרת אגרתא

- התקשורת הישראלית והירדנית:
האם השלום שינה את דימוי ה"אחר"?
פרופ' גדי וולפספלד, רמי חורי, ד"ר יורם פרי, ספטמבר 2003
- סיקור תקשורתי של בחירות בישראל:
חשבון נפש של מחקרי ארבע מערכות בחירות
פרופ' גבי וימן, ד"ר תמיר שפר, פברואר 2004
- אשליית הבחירה הדמוקרטית:
כיצד משיגות תכניות המציאות את שיתוף הפעולה של הצופים
ד"ר מוטי נייגר, אבישי יוסמן, דצמבר 2005

סדרת התקשורת המגזרית

- "חטיבה אנושית אחת, עם ישראל אחד":
על כינון זהויות קיבוציות במכתבים למערכת "הארץ"
ד"ר עמית קמה, מרץ 2005
- שימושי תקשורת כאסטרטגיית השתלבות:
המקרה של מהגרים מחבר העמים בישראל
ד"ר נלי אליאס, ספטמבר 2005
- "רבות רעו"ת צדיק": קווים לתולדות העיתונות החרדית בישראל,
למאפייניה ולהתפתחותה
ד"ר קימי קפלן, ינואר 2006

פרסומים מיוחדים

- "אין עם מי לדבר": מבט ביקורתי על הקשר פוליטיקה-תקשורת
עורך: יחזקאל רחמים, יולי 2005